

DAMIR GROŠIN

BUDŽETSKO ULAGANJE U VISOKO OBRAZOVANJE I NAUKU U SRBIJI

BEOGRAD, 2021.

Damir Grošin

Budžetsko ulaganje u
visoko obrazovanje i nauku u Srbiji

FONDACIJA ZA
OTVORENO DRUŠTVO
SRBIJA

Beograd, 2021.

Naslov:

Budžetsko ulaganje u visoko obrazovanje
i nauku u Srbiji

Autor:

Damir Grošin

Izdavač:

Mreža akademske solidarnosti i angažovanosti (MASA)

Dizajn i prelom:

Sonja Nikolić, Tijana Baltić

Mesto i godina izdanja:

Beograd, 2021

ISBN:

978-86-81918-05-0

FONDACIJA ZA
OTVORENO DRUŠTVO
SRBIJA

Ova publikacija je nastala u okviru projekta koji realizuje Mreža akademske solidarnosti i angažovanosti, uz podršku Fondacije za otvoreno društvo. Stavovi izrečeni u tekstu predstavljaju stavove autora.

SADRŽAJ

BUDŽETSKA IZDVAJANJA ZA VISOKO OBRAZOVANJE I NAUKU U ODNOSU NA BDP.....	2
Budžetska izdvajanja za visoko obrazovanje u odnosu na BDP.....	2
Budžetska izdvajanja za nauku u odnosu na BDP.....	7
MODELI BUDŽETSKOG FINANSIRANJA VISOKOG OBRAZOVANJA I NAUKE.....	14
Ugovorno finansiranje državnih visokoškolskih ustanova..	14
Budžetsko finansiranje studenata državnih visokoškolskih ustanova.....	16
<i>Socioekonomski profil studenata državnih visokoobrazovnih ustanova.....</i>	26
<i>Budžetski studenti na studijama prvog, drugog i trećeg stepena (2011 - 2020).....</i>	30
Pravni vakum između modela ranijeg projektnog finansiranja i novog kombinovanog finansiranja državnih naučnih instituta.....	40
PREPORUKE.....	48
LITERATURA I IZVORI PODATAKA.....	50

MA Damir Grošin,¹
doktorand Odeljenja za sociologiju
Filozofskog fakulteta
Univerziteta u Beogradu

BUDŽETSKO ULAGANJE U VISOKO OBRAZOVANJE I NAUKU U SRBIJI

Na budžetsko ulaganje u (visoko) obrazovanje i nauku se u razvijenim zemljama gleda kao na investiciju, "jer oni nesumnjivo doprinose razvoju društva u cjelini" (Vilić, 2014: 395). Obrazovanje "predstavlja fundamentalni resurs jer svaka nacionalna ekonomija i njen dugoročni razvoj zavise isključivo od kvaliteta njenih ljudskih resursa" (Filijović et al, 2011: 44-45). Razvijene zemlje na ljudski kapital gledaju kao na svoj najvažniji razvojni resurs - "Ljudski resursi, naročito visoko obrazovani, postaju pokretači razvoja svake ekonomije koja se bazira na znanju. Znanje je danas ključni resurs i pokretač svakog razvoja koje mora biti u funkciji stvaranja dodatne vrednosti" (Mušikić i Krulj Mladenović, 2015: 460). Usled toga, na delu su "strategije razvoja obrazovanja i obuke koje najviše doprinose privrednom, socijalnom i kulturnom razvoju društva kao i ličnom razvoju njegovih članova", a time imaju primat u neoliberalnoj tržišnoj utakmici – one kreiraju ekonomije bazirane na znanju (knowledge based economies) (Filijović et al, 2011: 45-46). Međutim, one zemlje koje nisu dovoljno prepoznale značaj ulaganja u obrazovanje, posebno visoko, odnosno ne rade na razvijaju ovog sektora, "neminovno su osuđene na ekonomsku stagnaciju, čak i degradaciju, a time i na pad životnog standarda" (Isto, 46). Nažalost, podaci pokazuju da Republika Srbija ima izuzetno mala ulaganja u visoko obrazovanje i nauku u odnosu na većinu zemalja Evropske unije kojoj zvanično teži i na čije se strateške dokumente ugleda. Štaviše, ne ulaže ni onoliko koliko sama

¹ damirgrozin@mts.rs

isplanira, a isplanira izuzetno mala ulaganja u odnosu na svoj ukupan BDP. Štaviše, ne samo da nije dostignuto predviđeno ulaganje, nego su poslednjih godina na delu su bila zakonska rešenja koja nisu bila u službi unapređenja visokog obrazovanja i nauke, a onda i društva u celini.

BUDŽETSKA IZDVAJANJA ZA VISOKO OBRAZOVANJE I NAUKU U ODNOSU NA BDP

Budžetska izdvajanja za visoko obrazovanje u odnosu na BDP

Visoko obrazovanje se u Republici Srbiji stiče u okviru državnih i privatnih univerziteta, odnosno fakulteta i državnih i privatnih visokih škola, a putem akreditovanih akademskih ili strukovnih studijskih programa u okviru jednog ili više naučno-obrazovnih ili obrazovno-umetničkih polja – prirodno-matematičke nauke, društveno-humanističke nauke, medicinske nauke, tehničko-tehnološke nauke i umetnosti. Postoje studije prvog (osnovne akademske studije, osnovne integrisane studije, osnovne strukovne studije i specijalističke strukovne studije), drugog (master akademske studije, master strukovne studije i specijalističke akademske studije) i trećeg stepena (doktorske akademske studije). Studenti se osposobljavaju “za razvoj i primenu naučnih, stručnih i umetničkih dostignuća” (akademske studije), odnosno “za primenu znanja i veština potrebnih za uključivanje u radni proces” (strukovne studije) (“Sl. glasnik RS”, 6/2020). Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku, školske 2019/20. godine je bilo 122 državne i 62 privatne visokoobrazovane ustanove.² Kada je reč o državnim univerzitetima to su: Univerzitet u Beogradu s 31 fakultetom;³ Univerzitet umetnosti u Beogradu s četiri fakulteta;⁴ Univerzitet

² <https://publikacije.stat.gov.rs/G2020/Pdf/G202027001.pdf>.

³ <http://bg.ac.rs/>.

odbrane u Beogradu s dve visokoškolske ustanove;⁵ Kriminalističko-policijski univerzitet u Beogradu s četiri;⁶ Univerzitet u Novom Sadu s 11 fakulteta;⁷ Univerzitet u Kragujevcu s 12 fakulteta;⁸ Državni univerzitet u Novom Pazaru s 11 departmana;⁹ Univerzitet u Nišu s 14 fakulteta;¹⁰ Univerzitet u Prištini s privremenim sedištem u Kosovskoj Mitrovici s 10 fakulteta.¹¹ Osim studija različitih vrsta i nivoa na nekom od fakulteta, moguće je pohađanje studija i pri samom Univerzitetu u Beogradu, Univerzitetu u Novom Sadu i Univerzitetu u Nišu. Kada je reč državnim visokim školama, ima ih 50 od čega je njih 15 u Beogradu.¹²

Navedimo neke konkretnе podatke u vezi sa finansiranjem visokoškolskih ustanova. Recimo, *Finansijskim planom za 2020. godinu* Ministarstva prosvete nauke i tehnološkog razvoja Vlade Republike Srbije za visoko obrazovanje je planirana suma od 45.380.504.000 dinara, koja je namenski raspoređena na sledeće programske/projektne aktivnosti: *modernizaciju infrastrukture i ustanova visokog obrazovanja* (usluge po ugovoru, tekuće popravke i održavanje, zgrade i građevinski objekti, mašine i oprema); *podrška radu univerzitetima i visokim školama* (plate, dodaci i naknade zaposlenih, socijalni doprinosi na teret poslodavca, naknada u naturi, socijalna davanja zaposlenima, naknada troškova za zaposlene, nagrade zaposlenima i ostali posebni rashodi, stalni troškovi, troškovi poslovanja, usluge

⁴ <https://www.arts.bg.ac.rs/>.

⁵ <http://www.uo.mod.gov.rs/sr/studije/clanice-univerziteta#.YLutk9lza70>

⁶ <https://www.kpu.edu.rs/cms/.>

⁷ <https://www.uns.ac.rs.>

⁸ <https://www.kg.ac.rs.>

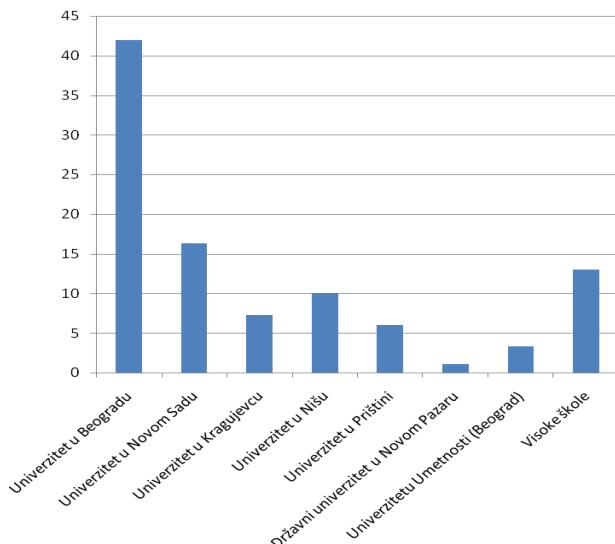
⁹ <http://www.dunp.np.ac.rs.>

¹⁰ <https://www.ni.ac.rs.>

¹¹ <https://pr.ac.rs.>

¹² <https://www.obrazovanje.rs/>

po ugovoru, specijalizovane usluge, materijal), podrška otvorenosti visokog obrazovanja (troškovi putovanja i specijalizovane usluge - realizacija projekta „ЦЕЕПУС“; realizacija projekata „Svet u Srbiji“ i „Srbija za Srbe iz regiona“; stipendije, smeštaj, ishrana i zdravstveno osiguranje studenata stipendista na biletaralnim programima saradnje; smeštaj i ishrana stranih lektora; naknada za rad domaćih lektora u inostranstvu; Bologna FUG i realizacija sporazuma sa Bezansonom; internacionalizacija visokog obrazovanja); podrška realizaciji doktorskih studija (specijalizovane usluge - obrazovanja, kulture i sporta); razvoj visokog obrazovanja (specijalizovane usluge; dotacije međunarodnim organizacijama); podrška realizacija master studijama na univerzitetima (specijalizovane usluge). Svakako, treba reći da se najviše izdvaja za podršku radu univerzitetima i visokim školama i to 44 619 606 000 dinara, odnosno 98,32%, kao i da najviše sredstava dobija Univerzitet u Beogradu.¹³ Procentualno gledano, ova sredstva su raspoređena na sledeći način (grafikon 1).

Grafikon 1. Finansijska podrška Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Vlade Republike Srbije radu univerziteta i visokim školama u 2020. godini(%)¹⁴

Hronološki gledano, najstariji *Finansijski plan* na sajtu Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja datira iz 2015. godine. U odnosu na 2015. godinu, sredstva planirana za visoko obrazovanje u 2020. godini su uvećana za oko 1,92 puta. Naime, 2015. godine su iznosila 23.650.434.000 dinara.¹⁵ U odnosu na 2015. godinu, značajno povećanje sredstava koje se ulažu u visoko obrazovanje se dogodilo 2016. godine, s obzirom na to da su planirana sredstva u iznosu od 39.124.115.000 dinara.¹⁶ Međutim, iako su današnja ulaganja neosporno veća u odnosu period pre pet godina, ona su još uvek mala, s obzirom na to koliki je njihov procentualni udio u BDP-u, odnosno kada taj procenat uporedimo s prosekom u Evropskoj uniji, ali i sa zemljama u regionu. Sudeći prema podacima Eurostata, Srbija u odnosu na svoj BDP više ulaže u obrazovanje u odnosu na neke zemlje Evropske unije, posebno u odnosu na Rumuniju. Recimo, Eurostat piše da su izdvajanja za obrazovanje u Rumuniji 2017. godine iznosila 2,7% njenog BDP-a, dok su u Srbiji iznosila 3,8% BDP-a. Iako je BDP Grčke, Irske, Luksemburga, Litvanije, Češke, Slovačke mnogo veći u odnosu na BDP Srbije, procenat izdvajanja za obrazovanje u odnosu na BPD u njima je istovetan ili sličan slučaju Srbije.¹⁷ U pogledu visokog obrazovanja, situacija je radikalno drugačija kada uporedimo Srbiju s drugim zemljama u pogledu njenog izdvajanja za tercijalni nivo obrazovanja. Prema podacima Sindikata visokog obrazovanja Srbije, izdvajanja iz budžeta Republike Srbije za visoko obrazovanje u odnosu na ukupan BDP su se u periodu od 2005. do 2013. godine kretala između 0,55% i 1,00% (tabela 2).

¹³<http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2019/12/Finansijski-plan-MPNTR-za-2020.godinu.pdf>.

¹⁴<http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2019/12/Finansijski-plan-MPNTR-za-2020.godinu.pdf>.

¹⁵ <http://www.mpn.gov.rs/dokumenta-i-propisi/finansijski-plan/>

¹⁶ Isto.

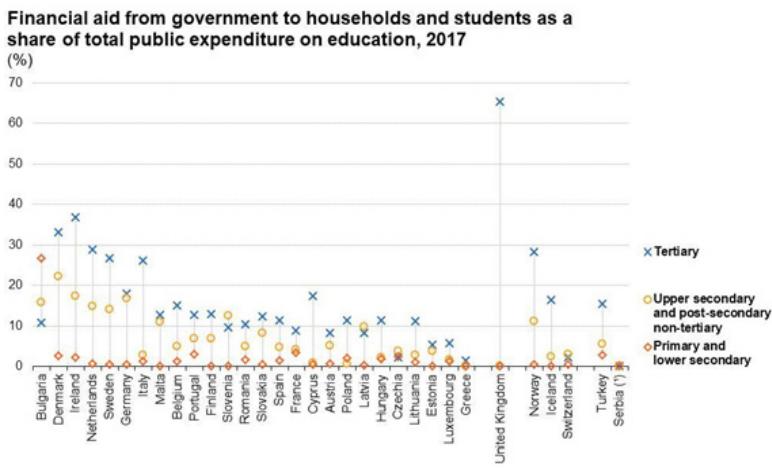
¹⁷https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Educational_expenditure_statistics#Public_expenditure

Tabela 2. Izdvajanja iz budžeta Republike Srbije za visoko obrazovanje u BDP-u

Godina	2005	2006	2007	2008	2009-11	2012	2013
%	0.55	0.59	0.68	0.78	0.76	1.00	0.96

Izvor: Sindikat visokog obrazovanja Srbije¹⁸

Prema podacima Eurostata, javni izdaci za visokoobrazovne institucije u Srbiji 2017. godine bili su najniži u odnosu na zemlje Evropske unije.¹⁹ Primera radi, od 32 zemlje za koje Eurostat ima podatke, Srbija je 2017. godine na poslednjem mestu u pogledu državne finansijske podrške studentima koji su na tercijalnom stupnju obrazovanja, ali i kada je reč o učenicima srednjih i osnovnih škola (grafikon 2).²⁰

Note: Croatia, not available. Ranked on the average financial aid provided to all students as a share of public expenditure on education.

(*) 2015.

Source: Eurostat (online data code: educ_uee_fina01)

eurostat

Grafikon 2. Javni izdaci za visokoobrazovne institucije u Srbiji i zemljama EU 2017. godine²¹

¹⁸ <http://www.svos.org.rs/pdfs/finansiranje-vo-2005-2013.html>.

¹⁹ https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Educational_expenditure_statistics#Public_expenditure.

Budžetska izdvajanja za nauku u odnosu na BDP

Republika Srbija je zemlja sa značajnim naučnim potencijalom, kako u pogledu broja organizacija koja se bave naučnoistraživačkom delatnošću, tako i u pogledu naučnih kadrova. Kada je reč o javnim ustanovama, naučnoistraživačkom delatnošću se bave one od nacionalnog značaja – Srpska akademija nauka i umetnosti i Matica srpska; instituti osnovani od strane države, autonomne pokrajine, jedinice lokalne samouprave, Srpske akademije nauka i umetnosti, domaćeg i stranog pravnog fizičkog lica; te visokoškolske ustanove. Što se tiče instituta, *Zakon o nauci i istraživanjima* (2019) pravi podelu na državne i privatne institute, odnosno na naučne, istraživačko-razvojne i institute od nacionalnog značaja. Primera radi, Srpska akademija nauka i umetnosti u svom sastavu ima osam naučnih odeljenja i osam instituta – Geografski institut "Jovan Cvijić", Matematički institut, Muzikološki institut, Vizantološki institut, Etnografski institut, Balkanološki institut, Institut za srpski jezik i Institut tehničkih nauka.²² Matica srpska ima osam naučnih odeljenja.²³ Istraživačko-razvojnih instituta je ukupno 35, a naučnih instituta 30. Većina ih u Beogradu, čak 53, a ostali su u Novom Sadu – šest, i po jedan u Smederevskoj Palanci, Čačku, Kragujevcu, Kruševcu, Boru i Leposaviću,²⁴ a veliki deo njih je u sastavu nekog od državnih univerziteta. Svakako, treba uzeti u obzir da pri nekim fakultetima rade i određeni instituti, kao što je to, recimo, slučaj sa Filozofskim fakultetom u Beogradu.²⁵

²⁰ https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Educational_expenditure_statistics#Public_expenditure.

²¹ https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Educational_expenditure_statistics#Public_expenditure.

²² <https://www.sanu.ac.rs/>.

²³ <http://www.maticasrpska.org.rs/>.

²⁴ <http://www.mpn.gov.rs/nauka/nio/>.

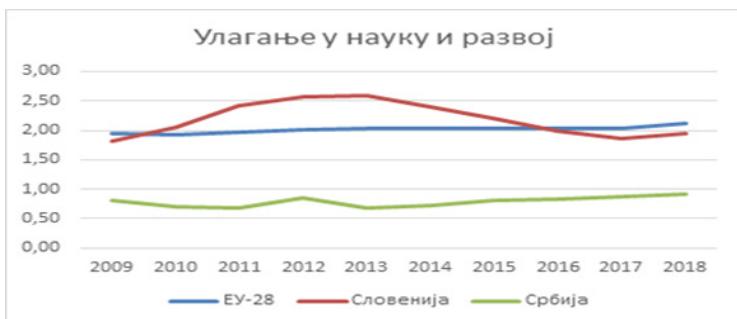
²⁵ <https://www.f.bg.ac.rs/>.

Međutim, sa Srpskom akademijom nauka i umetnosti, Maticom srpskom, javnim institutima i visokoškolskim ustanovama se ne iscrpljuje naučni potencijal Srbije. Širu sliku o tome koliko je organizacija koje se bave naučnoistraživačkom delatnošću na teritoriji Republike Srbije dobijamo na osnovu podataka u publikacijama Republičkog zavoda za statistiku. Recimo, u *Statističkom godišnjaku za 2020. godinu* piše da je 2018. godine u Srbiji bilo ukupno 279 organizacija koje se bave istraživanjem i razvojem, od čega 111 u nefinansijskom sektoru, 111 u sektoru visokog obrazovanja, 54 u sektoru države i tri u neprofitnom sektoru (RZS, 2020: 380). U sektoru države je najviše onih iz oblasti prirodnih nauka, poljoprivrednih nauka i humanističkih nauka – u svakoj po 11; drugo mesto dele one u oblasti inženjeringu i tehnologija i društvenih nauka – u obe po devet; a na trećem mestu su one u oblasti medicinskih nauka i nauka o zdravlju – šest. U sektoru visokog obrazovanja je najviše istraživačkih organizacija u oblasti društvenih nauka – 47; potom slede one u oblasti inženjeringu i tehnologija – 22; na trećem mestu su one u oblasti prirodnih nauka – 16; četvrtom u oblasti humanističkih nauka – 12; petom mestu u oblasti medicinskih nauka – osam, a na poslednjem mestu one u oblasti poljoprivrednih nauka – šest. Kada je reč o neprofitnom sektoru, broj takvih organizacija je izuzetno mali, po jedna u oblasti prirodnih nauka, inženjeringu i tehnologija i društvenih nauka, dok ih u drugim naučnim oblastima nema (Isto).

Prethodnih godina je dolazilo do uvećanja budžetskih izdavajanja za nauku i razvoj – s 24,94 milijardi dinara u 2009. na 46,62 milijardi dinara u 2018. godini.²⁶ Međutim, ona ne samo da su i dalje veoma daleko u odnosu na prosek u Evropskoj uniji, nego nisu ni na nivou materijalnog ulaganja koji je zacrtan do nedavno važećom *Strategijom naučnog i tehnološkog razvoja Republike Srbije za period od 2016. do 2020. godine.*

²⁶ <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SIGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2021/10/1/reg>

Naime, planirano je „da do 2020. godine, ulaganja iz budžeta budu na nivou od 0,6% BDP-a, (...) a ukupna ulaganja iz svih izvora finansiranja dostignu 1,5% BDP-a“.²⁷ Prema Eurostatu, procentualni udeo rashoda za istraživanje i razvoj prema sektoru učinka za period od 2009. do 2019. godine u ukupnom BDP-u Srbije je oscilirao tokom vremena krećući se između 0,68% i 0,92% (grafikon 3).²⁸

Grafikon 3. *Ulaganje u nauku i razvoj u procentima BDP u periodu od 2009. do 2018. godine – poređenje Republike Srbije (zeleno) s prosekom u EU-28 (plavo) i Sloveniji (crveno).* Izvor: Predlog Strategije naučnog i tehnološkog razvoja za period od 2021. do 2025. godine – "Moć znanja, str. 30.

Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku, budžetska izdvajanja за науку, односно за истраживање и развој су у 2019. години износила 21.856.218.000 динара, што чини 0,40% БДП-а за ту годину.²⁹ У периоду од 2014. до 2018. године средства која су издвajана за науку су имала sledeći procentualni udeo u BDP-u (табела 3):

²⁷ <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SIGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2016/25/1/reg>.

²⁸ <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tsc00001/default/bar?lang=en>.

²⁹ <https://www.stat.gov.rs/sr-cyrl/vesti/20200626-budzetska-izdvajanja-za-nauku-20192020/>

Tabela 3. Budžetska izdvajanja za nauku u odnosu na BDP (%)

Godina	2014 ³⁰	2015	2016 ³¹	2017 ³²	2018 ³³	2019 ³⁴
%	0.42	-	0.39	0.40	0.37	0.40

Izvori: Republički zavod za statistiku; Istinomer

Oni koji osmišljavaju i usvajaju strategije razvoja (visokog obrazovanja i nauke u Srbiji, od strategije do strategije, a koje se donose na svakih nekoliko godina, što u njima, što u medijima, izražavaju svest o tome koliko su (visoko) obrazovanje i nauka važni za razvoj i napredak društva, ali se čini da izostaje pregnuće da se isplanirano u potpunosti ostvari u praksi. Strategije ne treba budu tek mrtva slova na papiru, i ne može se sve pravdati ekonomskim kretanjima u svetu i kod nas kada se planirano ne realizuje. Ako se uzima da je obrazovanje, posebno visoko, ključno za razvoj i napredak jednog društva, a uzima se, onda se maksimalno radi na kvalitetu obrazovnih programa i obrazovanju populacije. U Strategiju naučnog i tehnološkog razvoja za period od 2021. do 2025. godine – "Moć znanja" ovakav tempo povećanja ulaganja u nauku i razvoj tumači se padom izazvanim finansijskom krizom. Njome se prepoznaje da su ulaganja u naučna istraživanja u ukupnim budžetskim izdvajanjima za nauku i razvoj do sada bila na niskom nivou, te da ih treba povećati.

³⁰ <https://www.istinomer.rs/multimedia/pdfs/508410997764279.pdf>.

³¹ <https://www.stat.gov.rs/sr-cyrl/vesti/20170630-budzetska-izdvajanja-za-nauku/>.

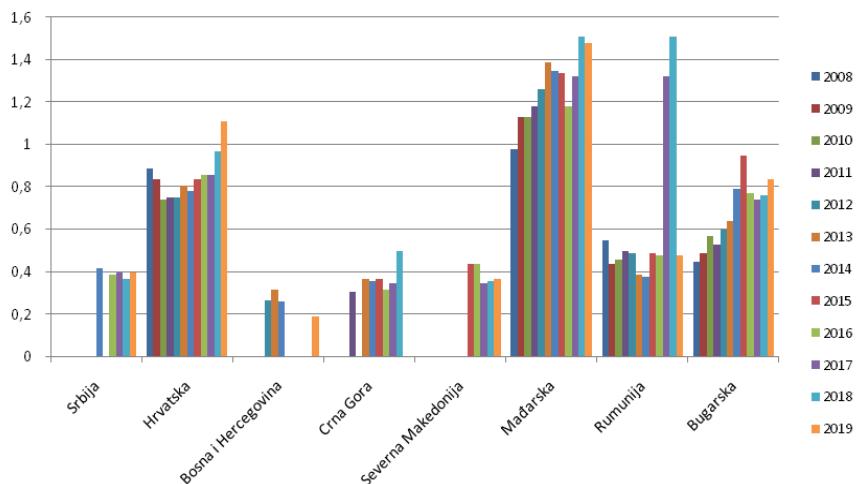
³² <https://www.stat.gov.rs/sr-cyrl/vesti/20180629-bud%C5%BEetska-izdvajanja-za-nauku-u-201718-godini/>

³³ <https://www.stat.gov.rs/sr-cyrl/vesti/20190626-budzetska-izdvajanja-za-nauku-u-201819-godini/>.

³⁴ <https://www.stat.gov.rs/sr-cyrl/vesti/20200626-budzetska-izdvajanja-za-nauku-20192020/>

Međutim, iako se izražava svest o tome da ono što je definisano prethodnom nije u potpunosti realizovano u praksi, način na koji je to navedeno navodi nas na pomisao da nadležnima nisu naročito važni dokumenti koje sami donose, odnosno da nije im naročito važno da li su oni do kraja ispoštovani ili ne.

U poređenju s drugim okolnim zemljama, slični podaci se javljaju u slučaju Hrvatske, s tim što za Hrvatsku postoje podaci od 2008. godine i što je procentualni ideo datih rashoda u 2019. godini premašio 1%, zapravo dostigao 1,11% BDP-a (grafikon 4).³⁵

Grafikon 4. Izdvanja za nauku u Srbiji i okolnim zemljama u odnosu na ukupan BDP (%)³⁶

³⁵ <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tsc00001/default/bar?lang=en>

³⁶ Isto.

Osim bliskih statističkih podataka, Srbija i Hrvatska imaju i slične probleme u pogledu ulaganja u nauku, ako je sudeći prema podacima iz medija. Naime, u tekstu *DOSSIER IZ 2016.: Zašto bez ulaganja u znanost Hrvatska ugrožava svoju budućnost* objavljenom aprila 2021. godine se kao ključna premlisa javlja sledeća – “od nastanka hrvatske države pa do današnjih dana ni jedna vlada nije imala hrabrosti ulaganje u znanost i obrazovanje staviti kao svoj prioritetni cilj”.³⁷ Prema ovom napisu, većina sredstava za realizaciju naučnih istraživanja dolazi od Evropske unije, ali je problem u tome što za njih konkurišu pojedinci ili male grupe naučnika. Dalje, ističe dotrajalost istraživačke opreme – “posljednja značajnija ulaganja u opremu bila su prije više od desetljeća”, a kao razlog zbog kog nije obnovljena se navodi podatak da visokoobrazovane ustanove i univerziteti “ne raspolažu ljudskim potencijalima čiji bi zadatak bio baviti se isključivo prijavama na takve projekte”. Takođe, poslednjih godina je veliki broj mladih doktora nauka angažovanje potražio u drugim zemljama EU, s obzirom na to da je ostao bez zaposlenja u Hrvatskoj.³⁸ U tekstu se navodi da moraju da budu obezbeđena dodatna sredstva za primenu naučne strategije u praksi, i to ne samo iz državnog budžeta, nego i iz drugih izvora. Kao mogući izvor navode se sredstva od igara na sreću – “velik dio sredstava od igara na sreću izdvaja se za društveno korisne djelatnosti i to je svakako nužno i bit je demokratskog društva. Nažalost, nitko se nije sjetio da bi i znanost, koja je i te kako podfinancirana, mogla biti dio tih društvenih potreba”.³⁹ Inače, Hrvatski Zakon o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju (2017) propisuje da se instituti finansiraju na osnovu predloga proračuna koji dostavlja rukovodilac instituta, a nakon rasprave naučnog veća instituta. Odluku o visini sredstava koja se dodeljuju ustanovi donosi

³⁷ <https://www.nacional.hr/dossier-iz-2016-zasto-bez-ulaganja-u-znanost-hrvatska-ugrozava-svoju-buducnost/>.

³⁸ Isto.

³⁹ Isto.

upravno veće, a na osnovu saglasnosti nadležnog ministra. Predviđena je i mogućnost da se deo delatnosti instituta finansira iz državnog budžeta i na osnovu posebnog ugovora. Zakonom su predviđene određene mere za podsticanje istraživanja i razvoja, u smislu određene finansijske podrške – „ukupan iznos državnih potpora koje korisnik državne potpore može ostvariti, po svim osnovama, (...) za temeljna istraživanja mogu biti do 100% iznosa opravdanih troškova projekta, za primenja istraživanja do 50% iznosa opravdanih troškova projekta, a za razvojna istraživanja do 25% iznosa opravdanih troškova projekta“. Državna finansijska podrška za primenjena i razvojna istraživanja može da bude uvećana za 20%, odnosno za 10% iznosa opravdanih troškova projekta, za male, odnosno srednje preduzetnike. Takođe, previđena je novčana podrška za studije tehničke izvodljivosti sprovođenja primenjenih istraživanja u ukupnom iznosu do 75%, opravdanih troškova studije za male i srednje preduzetnike, odnosno do 65% opravdanih troškova studije za velike preduzetnike. Kada je reč o razvojnim istraživanjima, novčana podrška za studije tehničke izvodljivosti istraživanja, za male i srednje preduzetnike može da iznosi do 50%, a za velike preduzetnike do 40% opravdanih troškova studije. Osim toga, predviđeno je umanjenje poreza na dobit za poreske obeznike – 150% opravdanih troškova projekta za temeljna istraživanja, 125% opravdanih troškova za primenjena istraživanja i 100% opravdanih troškova za razvojna istraživanja. Opravdani troškovi istraživanja su plate zaposlenih i naknade za one koji učestvuju u istraživanju, materijalni troškovi istraživanja, troškovi usluga koje se koriste tokom istraživanja, troškovi amortizacije nekretnina i postrojenja i opreme, patenata i licenci i opšti troškovi.⁴⁰

Od okolnih država jedino Mađarska ima veće rashode u ovoj oblasti u odnosu na nas (grafikon 4). Kao i u slučaju Srbije

⁴⁰ <https://www.zakon.hr/z/320/Zakon-o-znanstvenoj-djelatnosti-i-visokom-obrazovanju>.

i Hrvatske, i u slučaju Mađarske podaci su u posmatranom periodu oscilovali, ali izuzev 2008. godine kada su iznosili 0,98% BPD-a, u ostalim godinama nisu padali ispod 1% BDP-a. Kada je reč o preostalim godinama, najniža vrednost je zabeležena 2009. i 2010. godine – 1,13% BDP-a, a najviša 2018. godine – 1,51% BDP-a, dok je 2019. godine bila 1,48% BPD-a.⁴¹ Bugarska je 2019. godine imala blizak procenat procentu za tu godinu u Srbiji, 0,84% BDP-a, a najveći je zabeležen 2015. godine kada je na rashode za istraživanje i razvoj odlazilo 0,95% BDP-a (grafikon 4). U suštini, Bugarska donekle prati Srbiju i Hrvatsku, kada uporedimo njihove podatke.⁴²

Međusobno slične podatke imaju Rumunija, Severna Makedonija i Crna Gora, dok najmanja izdvajanja ima Bosna i Hercegovina (grafikon 4). Nužno je reći da na sajtu Eurostata za Bosnu i Hercegovinu, Crnu Goru i Severnu Makedoniju nisu poznati podaci za svaku od posmatranih godina, kao i to da za Albaniju uopšte nema podataka.⁴³

MODEL I BUDŽETSKOG FINANSIRANJA VISOKOG OBRAZOVANJA I NAUKE

Ugovorno finansiranje državnih visokoškolskih ustanova

U svetu postoje različiti modeli finansiranja visokoobrazovnih ustanova, koji se neretko kombinuju. Recimo, File i autori (2013) prepoznaju četiri tipa finansiranja – inkrementalno,⁴⁴ na osnovu formule,⁴⁵ na osnovu pregovora⁴⁶ i ugovorno (File et al, 2013: 29). Domaće državne visokoškolske ustanove se finansiraju na osnovu ugovornog modela.

⁴¹ <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tsc00001/default/bar?lang=en>

⁴² Isto.

⁴³ Isto.

Naime, *Zakonom o visokom obrazovanju Republike Srbije* (2021) predviđeno je da državna samostalna visokoškolska ustanova potpisuje ugovor o finansiranju s Vladom Republike Srbije, a na osnovu prethodno donetog mišljenja nadležnog ministarstva (Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja) – „sredstva za obavljanje delatnosti u toku jedne školske godine obezbeđuju se u skladu s programom rada visokoškolske ustanove“.⁴⁷ Osim sredstava koja se dobijaju od strane države kao osnivača, aktom su predviđeni i drugi izvori finansiranja visokoškolskih ustanova – školarine studenata, ali i

donacije, pokloni i zaveštanja; (...) sredstva za finansiranje naučnoistraživačkog, umetničkog i stručnog rada; (...) projekata i ugovora u vezi sa realizacijom nastave, istraživanja i konsultantskih usluga; (...) naknade za komercijalne i druge usluge; osnivačkih prava i iz ugovora sa trećim licima; (...) i drugih izvora, u skladu sa zakonom.⁴⁸

Prilikom određivanja visine novčanih sredstava koje će se dodeliti ustanovi uzimaju se u obzir različiti parametri,

⁴⁴ Zasnovan je „na ‘istorijskoj’ bazi, tj. na temelju alociranih iznosa prethodnih godina“ (File et al, 2013: 29).

⁴⁵ Zasnovan je na mnoštvu „parametara koji su vezani za broj studenata (ulaz, izlaz ili kombinovano), broj različitih studijskih programa, vrstu nastave, raspoloživu infrastrukturu, opremu, itd.“ Problem sa ovim modelom jeste u tome što više sredstava dobijaju razvijenije ustanove. U Srbiji je model na osnovu formule bio u primeni od 1995. godine. Bio je u primeni i 2010. godine. Formulom su se određivala sredstava za plate i za materijalne troškove i tekuće održavanje. Ustanova je imala autonomiju u pogledu načina na koji će raspodeliti sredstava, ali uz uslov da ih ne preusmerava iz jedne u drugu kategoriju (Kabok, 2010: 94).

⁴⁶ Kao prednost investiranja po modelu pregovora je naglašava se uticaj države koji može da ima na „razvoj same ustanove u skladu na procenjenim potrebama društva“, a kao nedostatak da na odluku o količini investiranih sredstava „značajno utiče lobiranje ili politički uticaj koji pojedina ustanova može da ostvari“ (Kabok, 2010: 94).

⁴⁷ <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SIGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2017/88/2/reg>.

⁴⁸ Isto.

koji se mogu podeliti na ulazne i izlazne. Recimo, među ulazne spadaju broj studenata koji su prvi put upisali studije, broj studenata čije se studije finansiraju iz državnog budžeta, broj zaposlenih na visokoobrazovnoj ustanovi (nastavni i nenastavni kadar), broj bibliotečkih jedinica, infrastruktura ustanove, itd. Izlazni parametri su, recimo, broj ostvarenih bodova na studijama (ESPB), broj studenata koji su u međuvremenu diplomirali, prosečna ocena studija, prohodnost studenata, prosečna dužina studiranja, procenat studenata koji su napustili studije, itd. (Isto). Međutim, mnoge zemlje se opredeljuju za izlazni model finansiranja u kome je glavni kriterijum broj diplomiranih studenata. Prema Varađaninu, i ovaj model nije bez nedostataka, a kao jedan od njih navodi smanjene kriterijuma za prolaznost, što ujedno smanjuje kvalitet znanja svršenih studenata (Varađanin, 2019: 65).

Marko Simendić (2018) piše da "sistem visokog obrazovanja u Srbiji, posebno uključujući državno visoko obrazovanje, nažalost, već dosta dugo postavlja brojne prepreke smelijim koracima ka inkluzivnjem i pravednjem obrazovanju" (Simendić, 2018: 5), a kao glavne probleme navodi "model finansiranja visokoškolskih ustanova" i "neobično viđenje autonomije univerziteta i fakulteta" (Isto). Naime, kako ističe, model finansiranja visokoškolskih ustanova je zasnovan na podeli na budžetske studente, dakle, one čije se studije finansiraju iz državnog budžeta, i na samofinansirajuće studente, odnosno na one koji sami plaćaju školarinu. Prema njegovim rečima, koncept autonomije omogućava visokoobrazovnim ustanovama da same određuju visinu školarina studija, te da učestvuju na akademskom tržišu, što se, zapravo, ispoljava kao neophodnost, s obzirom na to da su nedovoljna finansijska ulaganja u visoko obrazovanje od strane države (Isto). Autor primećuje da su *Strategijom razvoja obrazovanja do 2020. godine* bila predviđena veća finansijska ulaganja u visoko školstvo, ali i uvođenje nove kategorije studenta - sufinsansirajući studenti - kao vid podrške socijalno ugroženim studentima,

ali da se ništa od toga do trenutka kada je pisao tekst nije realizovalo u praksi (Isto). Slično njemu, piše i Varađanin – „sredstva izdvojena za finansiranje visokoobrazovanih ustanova“ su „nedovoljna, ne samo za dalji razvoj ustanova već i za nesmetano obavljanje osnovne delatnosti“ (Varađanin, 2019: 62).

S obzirom na to da su sredstva koja dobija naši državni univerziteti, odnosno fakulteti, i visoke škole dosta skromna, visokoobrazovne ustanove neretko pribegavaju strategiji „da deo finansijskih sredstava nadomeste na krajnje nepopularan način – kroz prenošenje dela troškova na studente, odnosno kroz povećanje troškova studiranja“ (Varađanin, 2019: 62). Međutim, treba znati da Srbija nije usamljen slučaj. Naime, Vilić piše da, iako su savremena, razvijena, zapadna društva prepoznala značaj obrazovanja za ukupan društveni razvoj, primećuje da postoji i problem u vezi s ulaganjem u obrazovanje. Naime, primećuje da je „razvoj socijalne države“, odnosno instituta države blagostanja u periodu nakon Drugog svetskog rata, „koja je preuzela na sebe finansijski teret obrazovanja, omogućio (...) omasovljen pristup visokom obrazovanju od sredine prošlog vijeka“ (Vilić, 2014: 397). Međutim, prelaskom na neoliberalni tržišni model, kako primećuje, u razvijenim zapadnim zemljama finansijski teret obrazovanja je prebačen „na pojedince, domaćinstva, obrazovne institucije i druge organizacije“, što je dovelo do toga da visoko obrazovanje bude mnogo manje dostupno širim društvenim slojevima nego što je to bio slučaj u vreme socijalne države blagostanja, „izdvajanja javnih sredstava za obrazovanje u mnogim državama su značajno smanjena“, ali i dalje daleko veća u odnosu na manje razvijene zemlje, uključujući i Srbiju (Isto). Univerziteti, odnosno visokoškolske ustanove se stimulišu da se sami staraju o svojoj održivosti, odnosno „obezbjedeju izvore prihoda, prije svih, svojim mjestom na tržištu, povećanjem školarine za domaće studente i privlačenjem stranih studenata“ (Isto). Kako ocenjuje, ukoliko se teret finansiranja obrazovanja prebaci na studente stvara se društveni problem koji se negativno

odražava na razvoj društva – "onemogućuje nastavak školovanja, a samim tim dovodi do pada kvaliteta ljudskih resursa" (Isto).

Na kratko se osvrnimo na rešenja finansiranja visokoškolskih ustanova u nekim od susednih zemalja. Recimo, Martina Tukić (2018) navodi se da su javna ulaganja u visoko obrazovanje u Hrvatskoj dugi niz godina preko 1% BDP-a u toj zemlji, pa čak i da su bila veća u odnosu na prosek u Evropskoj uniji u periodu svetske ekonomski krize (Tukić, 2018: 36-37).⁴⁹ U Hrvatskoj je takođe model ugovornog finansiranja visokoškolskih ustanova, koji je počeo da se koristi od školske 2012/13. godine (File et al, 2013: 29). Do tada su preovlađivali inkrementalno i ispregovaranje finansiranje visokog obrazovanja. Alokacija državnih sredstava se kod inkrementalnog načina finansiranja određuje na osnovu iznosa koji su dodeljivani prethodnih godina, dok se kod ispregovaranog finansiranja određuje na osnovu pregovaranja između države i visokoobrazovnih ustanova, a na osnovu predračuna koji daju ustanove (Isto). Međutim, pri pregovorima su se koristili neki ulazni kriterijumi, poput broja studenata i broja zaposlenih. Reformom institucionalnog finansiranja u školskoj 2012/13. godini je uvedeno ugovorno finansiranje s ulaznim i izlaznim kriterijumima (Isto). Aktuelni Zakon o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju (2017) Republike Hrvatske, kada je reč o finansiranju visokoobrazovanih ustanova iz državnog budžeta, propisuje da se ono odvija na osnovu predloga proračuna koji ustanova dostavlja nadležnom ministarstvu nakon što ono raspiše javni poziv. Kriterijumi koji se uzimaju u obzir su utvrđeni kapaciteti ustanove, cena i ocena kvaliteta pojedinih studijskih programa. Predviđena je i mogućnost da se deo delatnosti univerziteta finansira iz državnog budžeta i na osnovu posebnog ugovora.⁵⁰

⁴⁹ <https://repositorij.efst.unist.hr/islandora/object/efst%3A2507/datastream/PDF/view>.

⁵⁰ <https://www.zakon.hr/z/320/Zakon-o-znanstvenoj-djelatnosti-i-visokom-obrazovanju>.

Budžetsko finansiranje studenata državnih visokoškolskih ustanova

Svakako da studente treba motivisati da na vreme realizuju svoje predispitne i ispitne obaveze. Međutim, rešenje prisutno u *Zakonu o visokom obrazovanju* iz 2017. godine,⁵¹ a prisutno i u korigovanim verzijama ovog akta u narednim godinama, nije išlo u pravcu ideje da se sistematski radi na značajnjem povećanju broja visokoobrazovanih ljudi u ukupnoj populaciji. Kakve su posledice nastale tek treba videti. Naravno, postavlja se pitanje da li je zakonodavac uvideo negativne efekte ovog zakonskog rešenja, s obzirom na to da je 2020. godine doneo novo, koje je društveno osetljivije u odnosu na to iz 2017. godine? Verovatno nije, s obzirom na to da je 2021. godine doneta varijanta zakona bliska onoj iz 2017. godine.⁵² *Strategijom razvoja obrazovanja do 2020. godine* je predviđeno da u Srbiji bude "najmanje 38,5% (a kasnije najmanje 40%) visokoobrazovanih građana starosti od 30 do 34 godine", čije su klasifikacije usklađene "s potrebama privrede i društva", a procena je bila da je nešto manje od 23% građana u toj starosnoj dobi imalo visoko obrazovanje.⁵³ Takođe, vizija Strategije je bila da u ukupnoj populaciji studenata prve godine osnovnih studija bude najmanje 70% njih koji su upisali osnovne akademske studije, dok je ideja da "master akademske studije (...) upisuje najmanje 50% studenata koji završe osnovne akademske studije".⁵⁴ Međutim, pitanje je da li je i koliko je zakonsko rešenje iz 2017. godine bilo u službi postizanja ovih ciljeva? U ovom trenutku ne raspolažem

⁵¹ *Zakon o visokom obrazovanju*, kojim je i formalno uveden bolonjski način studiranja, odnosno studiranje prema Bolonjskoj deklaraciji, koju ju je Republika Srbija potpisala 2003. godine je uveden 2005. godine (Kabok, 2010: 93).

⁵² <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SIGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2017/88/2/reg>.

⁵³ <http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/STRATEGIJA-OBRAZOVANJA.pdf>

⁵⁴ Isto.

konkretnim pokazateljima, ali neka to bude pitanje na koje će pokušati da odgovore neka buduća istraživanja. Zakonodavac treba da uzme u obzir da većina studenata nije u radnom odnosu, da preko polovine njih potiče od roditelja sa srednjoškolskim obrazovanjem (pitanje je, kolike su im plate za poslove koje obavljaju), a da preko četvrtine studenata ima nezaposlene roditelje, što ćemo videti u narednom odeljku (RZS, 2019: 30-60).

Izmene i dopune postojećeg *Zakona o visokom obrazovanju* koje su stupile na snagu 2020. godine prave razliku između studenata čije se studije finansiraju iz državnog budžeta i studenata koji sami plaćaju svoje školovanje. Budžetski studenti se pri upisu godine opredeljuju „za onoliko predmeta koliko je potrebno da se ostvari najmanje 60 ESPB bodova”, a samofinansirajući studenti „za onoliko predmeta koliko je potrebno da se ostvari najmanje 37 ESPB bodova” (“Sl. glasnik RS”, 6/2020). Studenti koji se finansiraju iz budžeta i u toku školske godine ostvare svih 60 ESPB bodova imaju pravo da se i u narednoj finansiraju iz budžeta, a ukoliko ne ostvare dati broj bodova prelaze u status samofinansirajućeg studenata. S druge strane, ukoliko samofinansirajući studenti u toku školske godine prijave i ostvare svih 60 ESPB bodova u narednoj mogu da se finansiraju iz budžeta. Zakon predviđa da „student koji se finansira iz budžeta može u tom statusu da ima upisan samo jedan odobren, odnosno akreditovan studijski program na istom nivou studija” (Isto). Visinu školarine po godini određuje visokoškolska ustanova – „školarina obuhvata naknade za redovne usluge koje (...) pruža studentu u okviru ostvarivanja studijskog programa” – drugim rečima, u nju su uračunati pohađanje nastave i polaganje ispita (Isto).

Za razliku od varijante *Zakona o visokom obrazovanju* iz 2020. koja propisuje da student mora da ostvari svih 60 ESPB bodova po godini da bi i narednoj bio u budžetskom statusu, a koja je preslikana iz zakonskih rešenja koji su bili u opticaju pre 2017. godine, prvobitna njegova varijanta

iz 2017. godine je zahtevala minimum 48 ESPB po godini, što je blaži kriterijum u odnosu na sadašnju varijantu. Međutim, kao u varijanti zakona iz 2020, ni rešenjem iz 2017. godine budžetski status nije bio zasiguran ostvarivanjem potrebnog broja ESPB bodova, s obzirom na to da su u tom statusu mogli biti samo ako se rangiraju „u okviru ukupnog broja studenata čije se studije finansiraju iz budžeta“ („Sl. glasnik RS“, br. 88/2017, Član 103). Takođe, bilo je propisano da studenti s invaliditetom i studenti upisani po afirmativnoj meri moraju da ostvare minimum 36 ESPB bodova kako bi u narednoj školskoj godini bili u statusu budžetskih studenata (Isto).

Ono što je posebno problematično s aktuelnom i prvočitnom varijantom *Zakona o visokom obrazovanju* (a šta je bilo otklonjeno verzijom iz 2020. godine) kada je reč o budžetskom finansiranju studenata, to je da nije društveno osetljiva. Prema Članu 71 Ustava Republike Srbije, „svako ima pravo na obrazovanje“, osnovnoškolsko, srednjoškolsko i visokoškolsko. Pohađanje nastave u državnim osnovnim i srednjim školama, uključujući i gimnazije, je besplatno, a u osnovnim i obavezno. Kada je reč o visokom obrazovanju, Ustavom je propisano da „svi građani imaju, pod jednakim uslovima, pristup visokoškolskom obrazovanju. Republika Srbija omogućuje uspešnim i nadarenim učenicima slabijeg imovnog stanja besplatno visokoškolsko obrazovanje, u skladu sa zakonom“ („Sl. glasnik RS“, br. 98/2006). Međutim, kao i ovom i prvočitnom varijantom aktuelnog Zakona, branilo se studentima koji su s budžetskog prešli na samostalno finansiranje da ikada više na istom nivou studija budu ponovo na teret državnog budžeta – „student može biti finansiran iz budžeta samo jedanput na istom stepenu studija“ (Isto). Drugim rečima, ako bi se ispisali, pa ponovo upisali na istoj ili ma kojoj drugoj visokoškolskoj ustanovi, ili ako bi nastavili studije u statusu samofinansirajućih studenata i ostvarili propisani minimalni ili veći od minimalnog broja ESPB bodova, nisu imali pravo da ikada više budu finansirani na račun države. Isto važi ukoliko bi student poželeo da upiše osnovne, master ili

doktorske studije u drugoj oblasti, a da je prethodno bio upisan na nekom od ovih studijskih nivoa. S jedne strane, razumljiv je pokušaj da se studenti motivišu da budu efikasniji u ostvarivanju svojih studijskih obaveza u toku školske godine, pa i da studijski rezultati budu što kvalitetniji, ali stiče se utisak da oni koji su pisali i oni koji su usvajali *Zakon o visokom obrazovanju 2017*, pa i verziju iz 2021. godine, nisu uzeli u obzir socioekonomski profil studenata koji pohađaju studije na nekoj od visokoškolskih ustanova u javnom vlasništvu, niti mogućnost da su moguće neke okolnosti u životu studenata koje mogu da utiču na to da na vreme ne izmire svoje studenstke obaveze, a ne nužno zato što nisu bili dovoljno samomotivisani. Izvesno je, ovde postoje porodice koje raspolažu velikim bogatstvom, ali Srbija nije zemlja bogatih. Studente treba motivisati da odgovorno i kvalitetno pristupaju svojim studijama, ali zakonsko rešenje po kome student može da bude samo jednom finansiran na teret državnog budžeta na istom nivou studija ide na štetu studenata koji potiču iz porodica koje nisu pozicionirane u višim slojevima društva. Kao što vidimo, izmenama i dopunama *Zakona o visokom obrazovanju* iz 2020. godine od takvog rešenja se odustalo, ali je istovremeno propisano da student mora da ostvari svih 60 ESPB bodova po godini da bi i narednoj bio u budžetskom statusu. Međutim, 2021. godine je doneta varijanta zakona bliska onoj iz 2017. godine, a po kojoj je student, da bi se i u narednoj godini finansirao na teret državnog budžeta, a pod uslovom da bude rangiran „u okviru ukupnog broja studenata čije se studije finansiraju iz budžeta“, potrebno da ostvari najmanje 48 ESPB bodova u tekućoj školskoj godini. Ukoliko to ne postigne, više ne može biti finansiran na isti način – „student može biti finansiran iz budžeta samo jedanput na istom stepenu studija“.⁵⁵ Kao neko kompromisno rešenje iskršava ideja se uvede kategorija *sufinansirajućih* studenata koji su ostvarili

⁵⁵ <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SIGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2017/88/2/reg>.

minimalni broj ESPB bodova (odrediti ga), ali nisu svih 60 u jednoj školskoj godini. Sufinansirajući studenti bi deo školarine sami pokrivali, a deo bi im bio plaćen iz državnog budžeta. Ono što je pohvalno, to je da i dalje postoji mogućnost *studiranja uz rad*, što je posebno olakšica studentima koji plaćaju školarinu.⁵⁶

Na kratko se osvrnimo na rešenja u vezi s finansiranjem studija prisutna u Hrvatskoj i Crnoj Gori. Recimo, hrvatski Zakon o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju (2017) Republike Hrvatske prepoznaće dve kategorije studenata, redovne i vanredne. Redovni studenti su oni koji pohađaju studijski program koji se zasniva na punoj nastavnoj satnici. Njihove studije se u potpunosti ili delom finansiraju iz državnog budžeta, a shodno aktima univerziteta, odnosno visokoškolske ustanove. Zakon predviđa mogućnost jednogodišnje ili višegodišnje participacije u troškovima studija redovnih studenata od strane nadležnog ministarstva, koja se odvija u vidu subvencije, a na osnovu ugovora koji univerziteti, odnosno visokoobrazovane ustanove potpisuju sa ministarstvom. U ugovorima se „obavezno navode ciljevi subvencije, aktivnosti i rezultati za ostvarenje ciljeva, indikatori praćenja primene, te dinamika dostave izveštaja o primeni ugovora“. Vanredni studenti su oni koji studije pohađaju uz rad ili uz neku drugu aktivnost koji zahteva posebno prilagođene termine i načine izvođenja studija prema važećem studijskom programu. Oni u potpunosti ili delom sami pokrivaju troškove studija, a u skladu s propisima univerziteta, odnosno visokoobrazovane ustanove.⁵⁷

File i saradnici pišu da je Hrvatska od 1993. do 2010. godine imala dualni sistem školarina za redovne studente. U ovom sistemu država određuje kvote za upis redovnih studenata čije studije mogu da se finansiraju iz državnog budžeta,

⁵⁶ Isto.

⁵⁷ <https://www.zakon.hr/z/320/Zakon-o-znanstvenoj-djelatnosti-i-visokom-obrazovanju>.

a univerziteti imaju mogućnost da povećavaju broj studenata koji se mogu upisati na studije, ali u tom slučaju studenti sami plaćaju školarinu univerzitetima. Postoji mogućnost ulaska na državnu kvotu, ali u potpunosti zavisi od postignutog uspeha na studijama. Ovde treba reći da pored redovnih studenata koji su obuhvaćeni dualnim sistemom postoji zasebna kategorija u kojoj svi imaju obavezu da plaćaju školarinu, a to su vanredni studenti. Prema autorima, ovakav sistem školarina je doveo do toga je u školskoj 2009/2010. godine 59% studenata plaćalo školarinu, a kao njegov osnovni problem vide nepoštenost. Već naredne školske 2010/11. godine uveden je linearни sistem školarina za redovne studente, „koji predstavlja varijantu prakse naplate školarina studentima koji studiraju duže od propisanog roka“ (File et al, 2013: 24). Redovni studenti prvi i sekundarni nivo studija upisuju na teret državnog budžeta, a ukoliko ne ostvare zadati minimum od ukupnih 60 ECTS bodova, a to je 55, u narednoj školskoj godini sami plaćaju školarinu – „participacija u troškovima se naplaćuje ‘linearно’, a iznosi participacije su varijabilni i određuju se proporcionalno, zavisno od toga koliko studentima nedostaje do zadatog praga od 55 ECTS bodova“ (Isto). Autori smatraju da je, u poređenju sa dualnim sistemom školarina, linearni sistem manje nepošten, jer „nekim studentima omogućava studiranje bez plaćanja školarina, a drugima studiranje uz minimalne, srednje ili visoke troškove participacije, zavisno od napredovanja na studijama“ (Isto, 24-25). Međutim, oni nalaze da ovakav sistem školarina nije bez nedostataka, a kao neke od njih navode probleme finansijske održivosti, koja se tiče države i visokoobrazovnih ustanova – nemoguće je unapred znati koliko će studenti da ostvare bodova do kraja školske godine, „a time i državna sredstva koja treba izdvojiti za subvenciju uspešnih studenata koji neće morati plaćati školarine“ – i transparentnosti, koji se tiče potencijalnih studenata, jer „gotovo posve onemogućuje finansijsko planiranje studiranja“ (Isto, 25). Međutim, kao jedna od najvećih kritika koju upućuju linearnom sistemu školarina jeste da, kao i dualni sistem školarina, isključuje vanredne studente, s obzirom na to

da „svi plaćaju pune iznose školarina nezavisno od napredovanja na studijama“ (Isto, 26). Oni navode da je u školskoj 2011/12. godini nešto više od četvrtine od ukupnog broja studenata bilo u statusu vanrednog studenta (Isto), a da su školarine u Hrvatskoj dosta visoke u odnosu na neke druge zemlje Evropske unije – recimo, 2008. godine 18 zemalja nije naplaćivalo školarine, sedam je naplaćivalo umerene iznose, a u osam isnose iznad 500 evra godišnje. U Hrvatskoj je u školskoj 2009/10. godini prosečna školarina iznosila 1170 evra godišnje (Isto, 27).

Ukratko navedimo i primer Crne Gore. Kaluđerović i dr. (2020) napominju da je ugovorno finansiranje državnih visokoškolskih ustanova prisutno i u Crnoj Gori. Aktuelni Zakon o visokom obrazovanju (2003) Republike Crne Gore predviđa ugovorno finansiranje Univerziteta Crne Gore kao pravnog lica, a njegovom sastavu su fakulteti, umetničke akademije, visoke škole i instituti (Kaluđerović et al, 2020: 6-7).

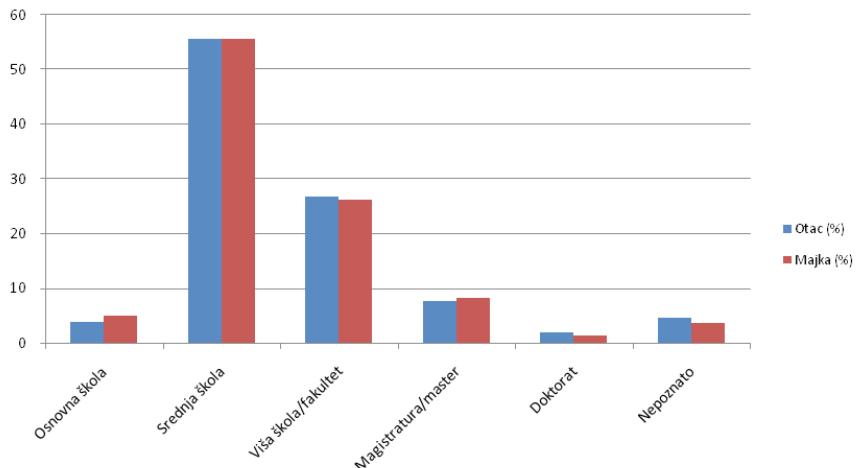
Primarni cilj uvođenja ugovornog modela finansiranja bio je poboljšanje kvaliteta javnog finansiranja UCG, praćenje efikasnosti i djelotvornosti javnih izdvajanja usmjerenih na nacionalne prioritete, poboljšanje pristupa visokom obrazovanju, podsticanje obrazovanja i istraživanja kroz koje se može unaprijediti budući ekonomski rast (Uljarević, 2020: 7).

Ugovorom koji se potpisuje između Univerziteta Crne Gore i nadležnog Ministarstva Vlade Republike Crne Gore i važi tri godine, finansiraju se školarine studenata prvog i drugog nivoa studija, ali i instituta. Od školske 2017/18. godine pohađanje osnovnih studija je besplatno (Isto, 7-8). Ugovorena sredstva se dobijaju „na godišnjem nivou ukoliko se ispunii ciljevi koji su postavljeni kao indikatori uspješnosti“ (Isto, 8). Ugovorom se razlikuju osnovno finansiranje i komplementarno finansiranje. Osnovnim finansiranjem su obuhvaćeni finansiranje svih studenata osnovnih i master studija (materijalni troškovi, troškovi održavanja, zarade zaposlenih) (Isto). Do izmena u Zakonu o visokom obrazovanju 2017. godine (školska 2017/18.

godina) postoje dve tipa finansiranja Univerziteta, putem školarina za studente koje se izdvajaju iz državnog budžeta i na osnovu školarina samofinansirajućih studenata (Isto, 9). Oni student koji prvi put pohađaju određenu godinu studija i ostvare najmanje 45 ECTS kredita, narednu studijsku godinu takođe pohađaju na teret državnog budžeta. Oni koji to ne postignu, prelaze na status studenata koji se sami finansiraju, s tim što ako u toj školskoj godini ostvare svih 60 ECTS kredita, imaju pravo da ponovo budu na budžetskom finansiranju (Isto, 10).

Sociokonomski profil studenata državnih visokoobrazovanih ustanova

O kakvom je socioekonomskom profilu studenata državnih visokoobrazovanih ustanova u Republici Srbiji reč, možemo videti na osnovu podataka sadržanih u, recimo, publikaciji *Visoko obrazovanje 2018/2019*. Republičkog zavoda za statistiku, konkretno, onih u odeljcima "Studenti prema školskoj spremi oca i majke" i "Radni Status studenta i roditelja/izdržavaoca". Naime, školske 2018/2019. godine je bio 249 771 student na nekoj od visokih škola i fakulteta i akademija umetnosti. Podaci nam govore da nešto više od polovine studenata ima roditelje koji su stekli srednjoškolsko obrazovanje (očevi 55,62%; majke 55,66%). Potom slede oni čiji su roditelji s višim ili visokim obrazovanjem, s obzirom na to da ih ima nešto više od četrtine od ukupnog broja studenata (očevi 26,67%; majke 26,25%). Za njima su oni čiji su roditelji stekli zvanje magistra ili mastera. Potom su studenti s roditeljima koji imaju samo osnovnu školu. Najmanje studenata je čiji su roditelji doktori nauka. Naravno, napominjem da je obrazovni status roditelja određenog broja studenata ostao nepoznat (očevi 4,61%; majke 3,65%), ali i to da podaci za AP Kosovo i Metohija nisu dostupni (grafikon 5)(RZS, 2019: 59).

Grafikon 5. Školska spremu roditelja studenata upisanih u školskoj 2018/19. godini⁵⁸

Analizom podataka o radnom statusu studenata i njihovih roditelja, odnosno izdržavaoca, dolazimo do sledećih uvida. Kada je reč o studentima, najviše je onih koji su nezaposleni (82,1%) (Isto, 60). Kada je reč o radnom statusu roditelja, odnosno izdržavaoca, većina studenata ima roditelje/izdržavaoce koji su zaposleni (73,5%) (Isto). Međutim, ovi podaci istovremeno ukazuju na to da je postotak studenata čiji roditelji, odnosno izdržavaci nisu zaposleni nije nimalo zanemarljiv, posebno kada uzmememo u obzir da je velika većina studenata i sama bez zaposlenja. Posmatrano na nivou Republike, nešto više od četvrtine je studenata čiji su roditelji nezaposleni (26,50%). Dalje, u rubrici "Studenti prema načinu izdržavanja tokom studija" publikacije Visoko obrazovanje 2018/2019 prisutna je sledeća klasifikacija – izdržavano lice, lični prihodi (ušteđevina, prihodi od imovine, nasledstvo i slično), stipendija koju daje javna ustanova (Ministarstvo prosvete, regionalne, opštinske vlasti, i druge), kredit koji daje javna uprava (Ministarstvo prosvete, regionalne, opštinske vlasti, i druge), stipendija firmi i kompanija, komercijalni kredit i drugi izvori finansiranja (Isto, 54). Prema

⁵⁸ RZS, 2019: 59.

priloženim podacima, uočava se da većina studenata ima status izdržavanog lica, njih 77,66% na nivou cele Republike. Potom slede oni koji se izdržavaju na osnovu ličnih prihoda – 15,18%, te oni koji se finansiraju iz nekih nedefinisanih izvora – oko 8,17%, i oni koje stipendira neka od javnih ustanova – 7,76%. Ostale kategorije su izuzetno male, posebno kategorija studenata koji se izdržavaju na osnovu nekog komercijalnog kredita – 0,21%, što nije iznenađujuće s obzirom na to da većina studenata ne radi, a da imaju roditelje koji su i ako su zaposleni, njihove plate očekivano nisu naročito velike sa srednjom stručnom spremom – a pitanje je, koliko je onih koji obavljaju poslove za koje nije potrebno srednje obrazovanje, i to za minimalac, uprkos svom srednjoškolskom obrazovanju? (Isto). Interesantan je podatak da je svega 1,3% studenata koji dobijaju studenski kredit od strane neke od javnih uprava (Isto).

Gledano po regionima, najviše je studenata koji studiraju na nekoj od visokoobrazovanih ustanova u Beogradu, odnosno na širem području glavnog grada Republike, pa je usled toga i postotak onih koji dobijaju stipendiju (5,75%) ili kredit (0,77%) viši u odnosu na druge statističke regione (Isto). Svakako, moramo da uzmemu u obzir da se među 249 771 studentom nalaze i oni koji studiraju na privatnim visokoškolskim ustanovama. Ukupno ih je 33 894, odnosno 13,57% u odnosu na ukupan broj studenata. Ovaj postotak nije naročito velik, što takođe nije iznenađujuće s obzirom na to da statistika pokazuje da je oko 80% njih u statusu izdržavanog lica, ali i da preko 50% njih ima roditelje koji ne ostvaruju velika novčana primanja na mesečnom nivou, kao i da je četvrtina njih (posmatrano po regionima, i do trećine) koji imaju nezaposlene roditelje (Isto, 54;59;60). Jedina šansa za njih jeste da prilikom konkursanja na nekoj od visokoškolskih ustanova budu rangirani dovoljno visoko na listi kako bi se njihove studije finansirale iz budžeta Republike Srbije. Međutim, iako je finansiranje preko državnog budžeta preduslov za dobijanje studenstke stipendije ili studentskog kredita, podaci pokazuju da je procenat ovih studenata izuzetno

mali. S jedne strane, studenti se motivišu da ostvaruju što bolje, pa i najbolje rezultate na studijama, kako bi, ne samo zadržali status budžetskog finansiranja, nego i potencijalno dobili stipendiju ili kredit od strane nadležnog Ministarstva ili od strane nekog nižeg intitucionalnog nivoa, tipa grada ili opštine. Pitanje je koliko je studenata s izuzetnim uspehom koji, uprkos svom nezavidnom materijalnom položaju, ostvaruju odlične rezultate a nisu ostvarili pravo na dodatne finansijske pogodnosti od strane zemlje koja se obavezala da poveća postotak svojih visokoobrazovanih građana?

Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije studente osnovnih i master studija koji ostvaruju odlične rezultate, osim plaćanja samih studija, smeštaja i ishrane u nekoj od ustanova studentskog standarda, dodatno finansijski podržava i stimuliše da i nadalje ostvaruju odlične rezultate. Postoje tri kategorije stimulacije, a to su studentske stipendije, studentski krediti i stipendije za izuzetno nadarene učenike. Uzimajući svu navedenu finansijsku podršku, izdvajanja za ove vrste stimulacije nisu zanemaljiva. Ministarstvo navodi da je u školskoj 2020/21. godini dodelilo ukupno 8 467 stipendija, 8 753 studentskih kredita i 1 173 stipendije za izuzetno nadarene studente osnovnih, master i doktorskih studija zajedno. Mesečni iznos studentskih stipendija i kredita je 8 400 dinara, a suma koja se mesečno izdvaja po jednom nadarenom studentu osnovnih i master studija je 24 000 dinara, a po nadarenom studentu doktorskih studija 30 000 dinara.⁵⁹ Ako uzmem u obzir da sam kao student treće i četvrte godine osnovnih studija školske 2005/2006, odnosno 2006/2007. godine dobijao studentski kredit u mesečnom iznosu od 5 000 dinara, onda vidimo da je deceniju i po kasnije ta suma uvećana tek za 3 400 dinara.

⁵⁹ <http://www.mpn.gov.rs/sutra-isplata-sedme-i-osme-rate-studentskih-stipendija-i-kredita-stipendija-za-nadarene-ucenike-i-studente-i-studente-nedostajucih-zanimanja/>.

Budžetski studenti na studijama prvog, drugog i trećeg stepena (2011-2020)

Na ovom mestu se na kratko posvetimo broju budžetskih studenata na studijama prvog, drugog i trećeg stepena na državnim visokoškolskim ustanovama u poslednjih desetak godina. Ono što se može primetiti, to je da je broj studenata na studijama prvog stepena na državnim univerzitetima i visokim školama oscilovao tokom godina – u nekim godinama je bio veći, a u nekim manji. Najviše studenata je u posmatranom periodu bilo školske 2016/17. godine: 201 445, a najmanje 2019/20: 182 716.⁶⁰ Naravno, postavlja se pitanje koji faktori utiču na smanjenje broja studenata? Da li je reč samo o demografskim uticajima, u smislu toga da je stanovništva sve manje, što zbog činjenice da je prirodni priraštaj nizak, što zbog raseljavanja van granica zemlje, ili tu utiče i činjenica da prosečna porodica u Srbiji ne može da pokrije prateće troškove studiranja, sve i da se studije studenata finansiraju iz državnog budžeta? U tom smislu, možda razmišljati o proširenju kapaciteta postojećih studentskih domova i menzi, ako ne i o tome da se u manjim gradovima otvaraju svojevrsne ispostave državnih fakulteta i visokih strukovnih škola (kao što je to slučaj s onim visokoškolskim ustanovama koje su u privatnom vlasništvu), odnosno da se uvedu dodatni studijski programi, pa i da se prošire kapaciteti na postojećim. Recimo, u Zrenjaninu postoji jedan državni fakultet i jedna visoka strukovna škola. Oni su poslednjih godina proširivali ponudu svojih studijskih programa. No, očito je da je potreban neki dodatan strateški sistemski manevar, budući da se teži tome da visoko obrazovanih bude sve više, a da u ovom trenutku velikom broju mlađih ljudi visoko obrazovanje ostaje nepristupačno, upravo zbog nezavidnog materijalnog položaja u kome se nalaze. Dakle, treba povećati broj visoko obrazovanih, ali je potrebno i da znanje, koje steknu završetkom neke od visokoškolskih ustanova, bude kvalitetno. Društву su potrebni kvalitetno (visoko) obrazovani

⁶⁰ Statistički godišnjaci 2008-2009.

Ijudi. No, tim ljudima treba stvoriti i uslove da mogu da rade sa stećenim zvanjem. U tom smislu, ohrabruje podatak da je u toku 2020. godine Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja njavilo promene upisnih kvota na državnim visokoškolskim ustanovama, koje će se određivati shodno proceni obrazovnih profila i broju stručnjaka koji će nam biti potrebni u narednih deset do dvadeset godina.⁶¹ Namera je da se kvote za upis broja studenata nadalje određuju shodno studijskim programima, a ne po fakultetima.⁶² Potrebno je uskladiti studijske programe s potrebama tržišta rada, upravo iz tog razloga kako bi bilo što manje nezaposlenih visokoobrazovanih kadrova. Međutim, i samo tržište rada treba dodatno prosvetiti o znanjima i veštinama koje dolaze s nekom visokoškolskom diplomom, kao što je to slučaj, recimo, sa sociologizma.⁶³

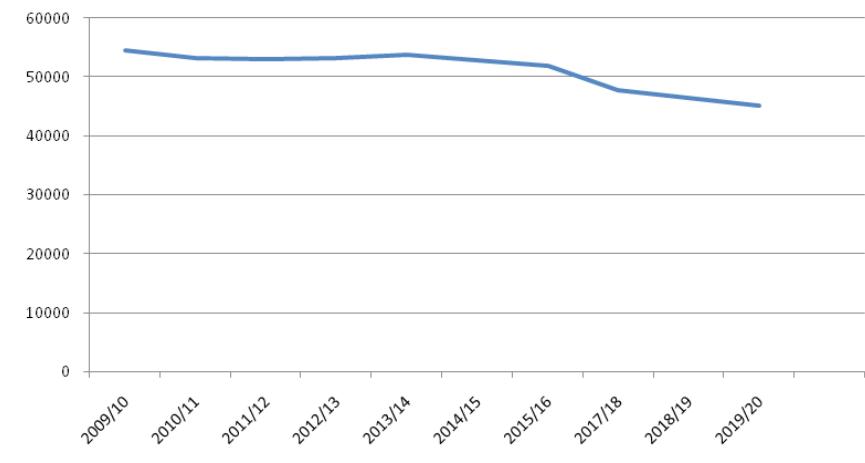
Diplomirani student sociologije može da se bavi teorijskim i empirijskim istraživanjima u oblasti društvenih nauka, odgovarajućom prosvetnom delatnošću, osnovnim, srednjim, višim i visokim školama, socijalnim radom, socijalnim savetodavstvom i socijalnom politikom, novinarstvom, kulturom, izdavaštvo, poslovima u oblasti odnosa sa javnošću, poslovima u državnoj i poslovnoj administraciji i nevladinim organizacijama [Iz mog Dodatka diplomi osnovnih studija na Odeljenju za sociologiju izdatog dana 16.05.2008. godine].⁶⁴

⁶¹ <https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:871549>-Ministarstvo-prosvete-i-nauke-planira-promene-upisnih-kvota-na-drzavnim-fakultetima-Do-indeksa-prema--potrebi-drzave.

⁶² <https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:843072>-Nove-kvote-za-upis-na-studije-Ideja-je-da-se-budzetska-mesta-dodeljuju-po-studijskim-programima-a-ne-po-fakultetima.

⁶³ Opšte je poznata činjenica da su oglasi u kojima se traže i sociolozi retkost kod nas. Iako ni sami nisu učestala pojавa, konkursi u kojima je kao jedan od uslova naveden završen filozofski fakultet ili (češće) visoko obrazovanje društvenog ili društveno-humanističkog smera za sada su jedina "slamka spasa" sociologizma da će (potencijalno) obavljati poslove koji su (makar malo) povezani sa njihovim obrazovanjem. Svakako, postoje i radna mesta na koja prema sistematizaciji mogu da rade i sociolozi, ali u tom slučaju

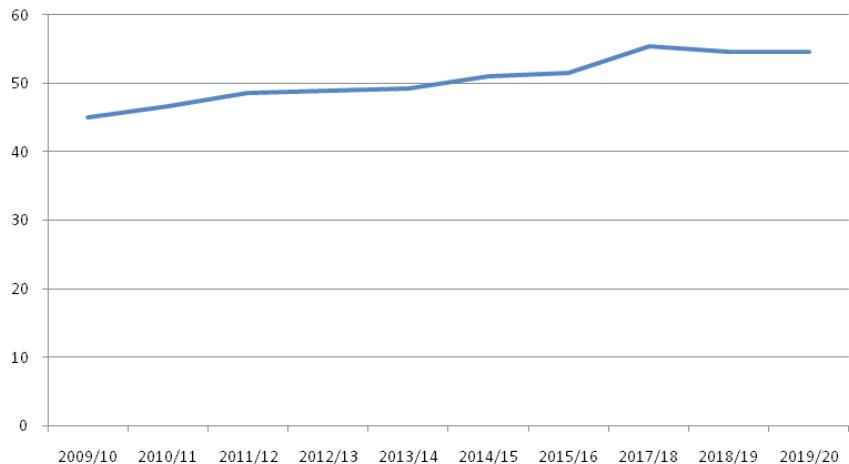
Posmatrajući podatke Republičkog zavoda za statistiku u vezi sa studentima koji su prvi put upisali prvu godinu studija prvog stepena u Srbiji za period školska 2009/10-2019/20. godina (podaci za školsku 2016/17. godinu nedostaju – nisu raspoloživi na sajtu Zavoda), dakle gledajući broj studenata državnih univerziteta i visokih škola i privatnih univerziteta i visokih škola zajedno, uočavamo tendenciju smanjenja ukupnog broja studenata (grafikon 6).

Grafikon 6. *Ukupan broj studenata koji su prvi put upisali prvu godinu studija prvog stepena⁶⁵*

jednom sociologu nisu konkurentni drugi sociolozi, nego i kolege sa srodnim diplomama. Međutim, veći je problem to što su sociolozi, zapravo, neretko izuzeti iz sistematizacija radnih mesta na kojima bi mogli da budu angažovani.

⁶⁴ S obzirom na širinu stečenog znanja, različitim vrstama sociologija o kojima smo učili, nalazim da bi mogućnosti zapošljavanja sociologa mogle da budu i znatno veće nego što je navedeno u Dodatku diplomi – recimo, u telima koja se bave arhitekturom i urbanizmom, održivim razvojem, službama za ljudske resurse, itd. No, potrebno je interesnim stranama jasno to staviti do znanja, odnosno na institucionalnom nivou.

Grafikon 7. Broj budžetskih studenata koji su prvi put upisali prvu godinu studija prvog stepena (2009-2020)⁶⁶

Istovremeno, vidi se da se iz školske godine u školsku godinu povećava broj studenata čije se finansiranje odvija preko državnog budžeta u odnosu na broj upisanih, koji se, dakle, smanjuje (grafikon 7). Razlika je u tome što je značajno veći procenat budžetskih mesta na državnim univerzitetima nego budžetskih mesta na visokim strukovnim školama, a u odnosu na ukupan broj studenata koji prvu put pohađaju prvu godinu nekog oblika osnovnih studija, što bi trebalo korigovati, odnosno povećati i broj budžetskih mesta visokim strukovnim školama.

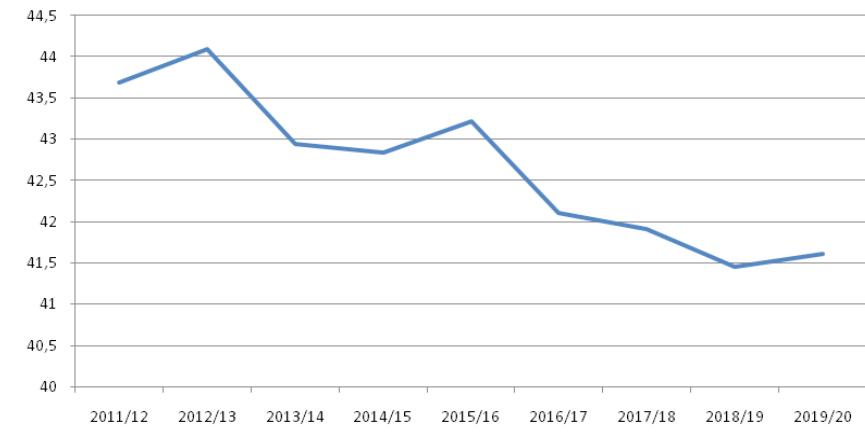
Opšte rečeno, ako gledamo ukupan broj budžetskih mesta za studente koji prvi put pohađaju prvu godinu prvog nivoa studija, to povećanje iz školske godine u školsku godinu nije nešto naročito veliko, ali u odnosu na period od pre deset godina, svakako da jeste. Povećanje nikada nije ispod 0,5%, ali su retki slučajevi da je preko 1%. U samo dva navrata je bilo povećanje preko 2%, to su školske godine 2011/12. kada je u odnosu na

⁶⁵ Statistički godišnjaci 2010-2020.

⁶⁶ Statistički godišnjaci 2010-2020.

2010/11. zabeleženo povećanje od oko 2,15%, i 2019/20. kada je u odnosu na 2018/19. zabeleženo povećanje od oko 2,12%. U odnosu na školsku 2009/10. godinu, u 2019/20. povećanje je oko 14,02%. Naime, 2019/20. oko 68,62% od ukupnog broja ovih studenata je bilo na budžetu, dok ih je 2009/10. bilo oko 54,30%. Štaviše, od 2015/16. procenat budžetskih studenata je preko 60% i bliži se vrednosti od 70%. Trebalo bi raditi na tome da se svim studentima koji su prvi put upisali prvog godinu prvog nivoa studija da se finansiraju putem državnog budžeta, a kasnije shodno ostvarenim rezultatima, kao sufinansirajući ili samofinansirajući studenti (Statistički godišnjaci RZS 2010-2020).

Kada posmatramo podatke za državne fakultete i visoke strukovne škole ponaosob, uočavamo određeno odstupanje u odnosu na opštu sliku. U slučaju fakulteta beleže se i godine kada je povećanje bilo ispod 0,5%, školska 2012/13. godina s povećanjem oko 0,44% i 2013/14. godina sa povećanjem od oko 0,2% u odnosu na prethodnu godinu. Osim toga, školske 2018/19. je smanjen broj budžetskih mesta u odnosu na 2017/18. za oko 0,44%. Jedina školska godina za povećanjem preko 1% bila je 2015/16. kada je zabeleženo povećanje za oko 1,81% u odnosu na prethodnu. S druge strane, izuzev školske 2015/16. godine kada je smanjen broj studenata na budžetu za oko 2,75%, na državnim visokim strukovnim školama se uočava izraženiji rast budžetskih mesta. On nije kontinuiran, s obzirom na to da su prisutne osilacije, ali je u odnosu na budžetska mesta na državnim univerzitetima primetniji. Recimo, školske 2012/13. godine u odnosu na prethodnu je bilo povećanje za oko 3,97% dok je na državnim univerzitetima ono iznosilo svega oko 0,44%. Tokom školske 2018/19. i 2019/20. godine zabeleženo je povećanje preko 7%, konkretno, oko 7,14% i oko 7,77% (Isto).

Grafikon 8. Budžetski studenti studija prvog stepena (%)⁶⁷

Na osnovu statističkih podataka vidimo da procenat studenata koji se finansiraju iz državnog budžeta ne dostiže ni 50% (grafikon 8). Broj budžetskih mesta u odnosu na ukupan broj studenata se krećao između 41% i 44,09%. Od školske 2017/18. godine taj procenat je zaustavljen na nešto preko 41%, s blagim pomeranjem ka dole, odnosno gore (Statistički godišnjaci RZS 2011-2020).

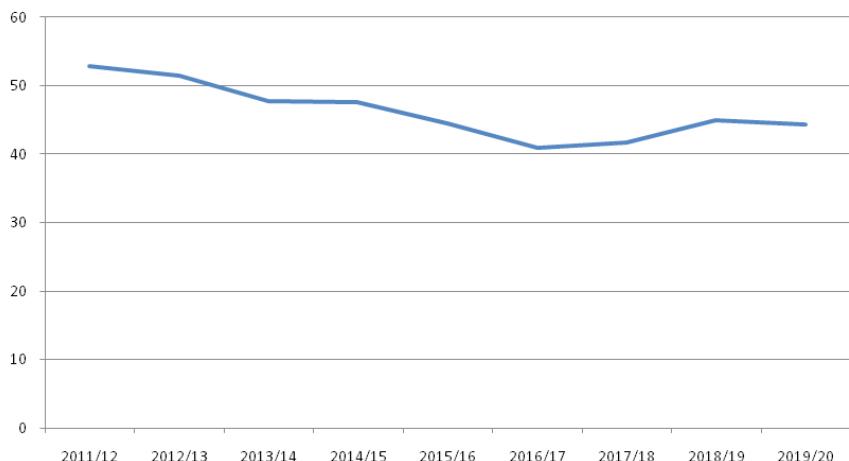
Tabela 3. Broj studenata na studijama drugog stepena

Školska godina	Ukupan broj studenata	Budžetski studenti
2011/12	33 351	17 647
2012/13	37 133	19 153
2013/14	38 397	18 321
2014/15	41 411	19 719
2015/16	43 927	19 524

⁶⁷ Statistički godišnjaci za period 2011-2020. godina Republičkog zavoda za statistiku.

2016/17	49 099	20 074
2017/18	49 280	20 555
2018/19	47 350	21 256
2019/20	48 056	21 576

Izvor: Statistički godišnjaci za period 2011-2020. godina Republičkog zavoda za statistiku

Grafikon 9. Budžetski studenti studija drugog stepena (%)⁶⁸

Kada je reč o studijama drugog stepena koje se realizuju na državnim univerzitetima i visokim školama, izuzev školske 2018/19. godine kada je zabeleženo smanjenje ukupnog broja studenata u odnosu na 2017/18. za 1930, primećuje se tendencija rasta broja studenata koji ih pohađaju (tabela 3), što ukazuje na to da je ne samo interesovanje studenata veće, nego i da su visokoškolske ustanove povećale kvote za upis. Međutim, kada je reč o budžetskim studentima u periodu od 2011/12. do 2016/17. godine je prisutna tendencija smanjenja budžetskih mesta u odnosu ukupan broj studenata, što ne bi trebalo da se događa u

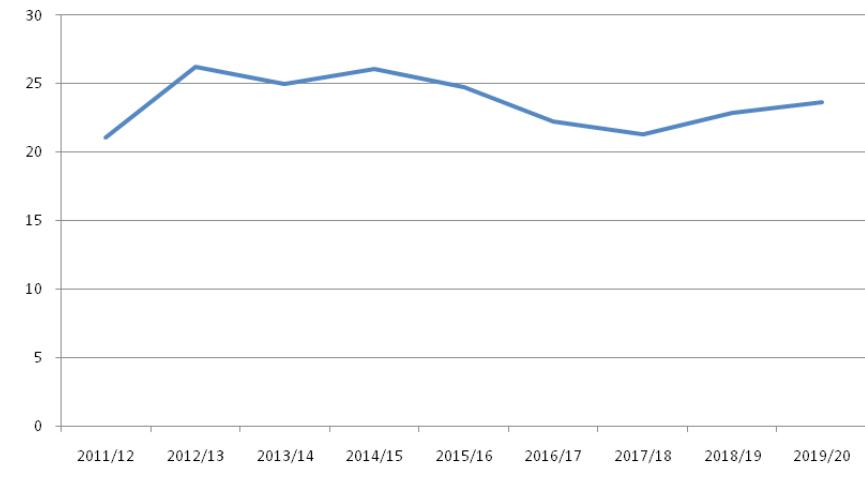
⁶⁸ Statistički godišnjaci za period 2011-2020. godina Republičkog zavoda za statistiku.

zemlji koja teži povećanju broja visokoobrazovanih (grafikon 9). Recimo, školske 2011/12. godine 52,91% studenata je finansirano preko budžeta, ali je već od naredne godine taj broj počeo da pada, kada je iznosio 51,58%, da bi u 2016/17. iznosio 40,88%. Školske 2017/18. je iznosio 41,71%, 2018/19: 44,89%, ali je već u sledećoj bio nešto manji u odnosu na ukupan broj studenata na ovom stepenu studija, 44,27% (Isto). Naravno, postavlja se pitanje zbog čega je došlo do smanjenja budžetskih mesta u tim godinama?

Tabela 4.Broj studenata na studijama trećeg stepena

Školska godina	Ukupan broj studenata	Budžetski studenti
2011/12	5 550	1 170
2012/13	6 281	1 646
2013/14	7 721	1 930
2014/15	8 555	2 227
2015/16	10 144	2 510
2016/17	11 492	2 550
2017/18	11 524	2 496
2018/19	11 407	2 610
2019/20	11 151	2 639

Izvor: Statistički godišnjaci za period 2011-2020. godina Republičkog zavoda za statistiku

Grafikon 10. Budžetski studenti studija trećeg stepena (%)

Školske 2019/20. godine je 11 151 student bio upisan na studijama trećeg stepena, odnosno na doktorskim akademskim studijama (grafikon 10). U odnosu na školsku 2011/12. godinu, njihov broj je više nego udvostručen, s obzirom na to da ih je tada bilo 5 550. Istovremeno se povećava i broj doktoranda čije se studije finansiraju putem državnog budžeta. Izuzetak je školska 2017/18. godina kada je zabeleženo smanjenje u odnosu na prethodnu godinu. Naime, tada ih bilo 2 496, a školske 2016/17. godine 2 558. Međutim, već 2018/19. broj budžetskih doktoranada se popeo na 2 610, a 2019/20 na 2 639 (tabela 4). Kvota doktoranada čije se studije finansiraju putem državnog budžeta se kretala na sledeći način: 2012/13. je u odnosu na prethodnu školsku godinu povećana 476 mesta; 2013/14: povećana za 282; 2014/15: povećana za 297; 2015/16: povećana za 283; 2016/17: povećana za 48; 2017/18: smanjena za 62; 2018/19: povećana za 114; 2019/20. u odnosu na prethodnu školsku godinu povećana za 29 mesta (Isto).

Ovde se postavlja pitanje da li je nužno povećanje broja doktoranada u uslovima u kojima tek mali broj doktora nauka

uspeva da dođe do zaposlenja koje je u skladu s njihovim zvanjem? Činjenica da si na doktorskim akademskim studijama se neretko tumači i kao prepreka za zapošljavanje. Radna mesta u naučnoistraživačkim organizacijama i visokoškolskim ustanovama su za mnoge nepristupačna, ne postoje kapaciteti za angažovanje većeg broja doktoranda/doktora nauka, a s druge strane poslodavci (i u javnom sektoru) kod kojih konkurišeš s diplomom osnovnih, odnosno master akademskih studija, okolnost da si na doktoratu tumače kao prekvalifikovanost.

Vilić piše: "Kao jedan od značajnih uzroka koji dovodi pojedince i društvene grupe u stanje socijalne isključenosti jeste obrazovni status. On u značajnoj mjeri utiče na njihov društveni status, a samim tim i društvo u cjelini. (...) Rezultati istraživanja pokazuju da se s povećanjem nivoa obrazovanja pojedinca smanjuje rizik od siromaštva." (Vilić, 2014: 400). Ovo nije nešto što sasvim važi u našim uslovima, ali može da važi. Preduslov koji bi trebalo da se ispuni da bi tako nešto bilo ostvarivo u praksi jeste da se stvori pozitivan poslovni ambijent u društvu, posebno u okviru javnog sektora, dakle, onaj ambijent u kome nije važno "ko je čiji", odnosno da li potiče iz ove ili one porodice ili kojoj je političkoj partiji, ako nije baš njen član, javno naklonjen. Nažalost, sociološka istraživanja rađena periodično u prethodnih trideset, pa i više godina, pokazuju da sve više živimo u društvu nejednakih šansi, odnosno negativne selekcije kadrova, te neretko kvalitetni visokoobrazovani ljudi bivaju potisnuti na marginu društva.⁶⁹ U tom smislu, kao što poslednjih godina postoji volja da se donose nova zakonska rešenja i u skladu s njima osmišljavaju odgovarajući strategijski dokumenti, kako u pogledu razvoja visokog obrazovanja, tako i pogledu naučnoistraživačke delatnosti, potrebno je zakonom suzbijati

⁶⁹ <https://www.politika.rs/sr/clanak/239992/Pogledi/Ziveti-u-zatvorenom-druzstvu>

društvenu pojavu zvanu "zapošljavanje preko rodbinske, političke ili neke druge veze", a koja se u našem društvu nametnula kao poželjan politički, a pre kulturni obrazac.⁷⁰

Pravni vakuum između modela ranijeg projektnog finansiranja i novog kombinovanog finansiranja državnih naučnih instituta

Novo zakonsko rešenje u oblasti nauke doneto 2019. godine, *Zakon o nauci i istraživanjima*, posle niza godina, naučne institute prepoznaje kao i organizacije rada. Međutim, ni nakon dve godine od njegovog usvajanja u Narodnoj skupštini, nemamo podzakonske akte kojima bi se prešlo na kombinovani model finansiranja naučnih instituta koji on propisuje, a time i rešio dugogodišnji problem s angažovanjem kadrova starijih od 29 godina i sa zaradama zaposlenih nastao isključivom primenom modela projektnog finansiranja. Zakon o naučnoistraživačkoj delatnosti, kojim je otpočeto projektno finansiranje naučnoistraživačkih organizacija u javnom vlasništvu – a koji su u narednim godinama, do donošenja aktualnih zakona, bili obuhvaćeni tek određenim korektivnim zahvatima.

Aktuelni *Zakon o nauci i istraživanjima* (2019) prepoznaje tri načina finansiranja naučnoistraživačkih organizacija u javnom vlasništvu – institucionalno finansiranje, projektno finansiranje

⁷⁰ Svakako ne može se i ne treba sve tumačiti političkim faktorima. Međutim, izvesno je da decenijama u nazad partokratija i nepotizam imaju važnu ulogu u zapošljavanju u Srbiji. Primera radi, Uroš V. Šuvaković (2012), objašnjava da se, pošto je 5. oktobra 2000. godine nova politička generacija smenila staru, kao kriterijum zapošljavanja ili postavljanja na rukovodeće položaje u javnom sektoru uspostavio uslov učlanjenja u neku od partija dotadašnje Demokratske opozicije Srbije (DOS). Ono što je zanimljivo, jeste da autor naglašava da dobijanje posla ili napredovanja u javnoj službi, ne zavisi nužno od naročitog angažmana u političkoj partiji, koliko od nepotističke ili kronističke veze sa nekim od istaknutijih stranačkih funkcionera (Isto: 172). Naravno, iako pravi propust ne obrazlažući na osnovu kojih istraživačkih podataka dolazi do svojih uvida, Šuvakovićeve tvrdnje zasigurno nisu daleko od istine.

i finansiranje iz drugih izvora. Institucionalno finansiranje se obezbeđuje iz sredstava osnivača naučnoistraživačke organizacije, državnog budžeta, budžeta autonomne pokrajine i/ ili jedinice lokalne samouprave (*Sl. glasnik RS*, 49/19). Projektno finansiranje se obezbeđuje iz Fonda za nauku Republike Srbije, ali pod uslovom da je projekat odobren. Pod drugim izvorima finansiranja se podrazumeva finansiranje iz sredstava privrednih društava, udruženja ili drugih organizacija, sredstava domaćih fondova i zadužbina, poklona pravnih i fizičkih lica, sredstava stranih fondacija pravnih i fizičkih lica i donacija, ali i na osnovu drugih izvora, pod uslovom da se njima ne urušavaju samostalnost u naučnoistraživačkom radu i dostojanstvo naučnih istraživača. Institucionalnim finansiranjem se obezbeđuju plate zaposlenih na akreditovanim institutima osnovanim od strane države, autonomne pokrajine ili jedinice lokalne samouprave, njihovi režijski troškovi, materijalni troškovi istraživača, sredstva za nabavku, amortzaciju i osiguranje opreme, ali i sredstva za druge troškove u naučnoistraživačkoj delatnosti (Isto). Pregledom podataka Republičkog zavoda za statistiku vidimo da se naučnoistraživačke organizacije u javnom vlasništvu pretežno finansiraju iz budžeta države ili lokalne samouprave, dok su drugi izvori finansiranja zastupljeni tek u neznatnom procentu. Primera radi, prema *Statističkom godišnjaku za 2020. godinu*, izvori sredstava za istraživanje i razvoj tokom 2018. godine za sektor države su državna i lokalna uprava (66,2%), sopstvena sredstva (21,4%), javna i privatna preduzeća (8%); strani naručioci (4,3%). Slično je i sa sektorom visokog obrazovanja (kod kog treba da uzmemo u obzir da je deo visokoškolskih ustanova u privatnom vlasništvu) – državna i lokalna uprava (67%); sopstvena sredstva (27,1%); strani naručioci (4,3%); privatna i javna preduzeća (1,6%) (Isto).

Efekti kombinovanog modela finansiranja državnih naučnoistraživačkih organizacija predviđenog Zakonom o nauci i istraživanjima se u ovom trenutku ne prepoznaju, s obzirom na to da još uvek nisu doneta podzakonska akta na osnovu kojih bi se

počelo s njegovom realizacijom. Međutim, teorijski gledano, ovakvim modelom finansiranja naučnoistraživačkih organizacija se prevazilaze problemi koji su se javljali primenom modela finansiranja na osnovu odobrenih projekata, a koji je bio na snazi dugi niz godina, posebno kada je reč o zaradama zaposlenih u javnim naučnoistraživačkim organizacijama. Recimo, tokom 2018. godine je bio ukupno 22 971 zaposlen (puno radno vreme i kraće od punog radnog vremena) u naučnoistraživačkim jedinicama u nefinansijskom sektoru, sektoru državne, sektoru visokog obrazovanja i neprofitnom sektoru, od čega 70,58% su istraživači, a 6,65% stručni saradnici (Isto, 381). Od ukupnog broja zaposlenih najviše ih je u naučnoj oblasti inžinjering i tehnologija – 30,04% (Isto). Kada je reč o državnom sektoru, ukupno je bilo zaposlenih 5 420, od čega su 57,42% istraživači i 3,87% stručni saradnici (Isto). Po ukupnom broju zaposlenih, ističu se državne naučnoistraživačke organizacije u oblasti prirodnih nauka – 36,59%, na drugom mestu su one u oblasti inžinjeringu i tehnologija – 22,88%, a na trećem u oblasti poljoprivrednih nauka – 22,38% (Isto).

Projektno finansiranje, prema *Zakonu o naučnoistraživačkoj delatnosti* iz 2010. godine, obuhvata "Program osnovnih istraživanja, Program u oblasti tehnološkog razvoja i Program transfera znanja i tehnologija i podsticanje primene rezultata naučnoistraživačkog rada".⁷¹ *Zakonom o naučnoistraživačkoj delatnosti* iz 2015. godine je načinjena manja izmena pa obuhvata: "Program osnovnih istraživanja i usmerenih osnovnih istraživanja, Program istraživanja u oblasti tehnološkog razvoja, Program transfera znanja i tehnologija i podsticanja primene rezultata naučnoistraživačkog rada i Program dugoročnih istraživanja od nacionalnog i strateškog interesa za Republiku Srbiju".⁷² Istraživanja u oblasti osnovnih nauka i u okviru

⁷¹ <http://apv.visokoobrazovanje.vojvodina.gov.rs/wp-content/uploads/2016/10/Zakon-o-naucnoistrazivackoj-delatnosti.pdf>.

⁷² https://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/130116/130116-zakon_o_naucnoistrazivackoj_delatnosti.html.

tehnološkog razvoja se realizuju u okviru projektnih ciklusa, pri čemu nadležno Ministarstvo raspisuje konkurs za novi šest meseci pre isteka postojećeg projektnog ciklusa. Realizacija i finansiranja programa započinju početkom kalendarske godine (Isto). Međutim, važno je primetiti da su projektnim finansiranjem obuhvaćeni i "finansiranje naučnoistraživačkog rada istraživača i finansiranje direktnih materijalnih troškova istraživanja, s tim što od ukupnih sredstava za realizaciju projekta najmanje 20% mora biti opределено за finansiranje direktnih materijalnih troškova istraživanja" (Isto). Prema koncepciji modela projektnog finansiranja, istraživači su u statusu zaposlenog samog dok traje istraživački projekat na kojem su angažovani od strane instituta.⁷³ Problem je postao utoliko veći s činjenicom da je izostalo raspisivanje novog projektnog ciklusa od 2016. godine.⁷⁴ Namesto raspisivanja novog projektnog ciklusa, u nekoliko navrata dolazilo je do produženja starog, koji je "raspisan u maju 2010. godine, u decembru je objavljena lista prihvaćenih projekata, a ciklus je počeo 1. januara 2011. godine."⁷⁵ Konkurs za novi projektni ciklus je raspisan u aprilu 2016. godine ali je, nakon negodovanja naučne zajednice, poništen. Namesto toga, došlo je do produžavanja projektnog ciklusa iz 2011. godine.⁷⁶ Problem koji je nastao s finansiranjem naučnih instituta u vreme primene modela projektnog finansiranja je i dalje prisutan, upravo zbog toga što *Zakon o nauci i istraživanjima* nije u potpunosti primjenjen u praksi, a koji ih, za razliku od predašnjih zakonskih rešenja, vidi kao indirektne korisnike budžetskih sredstava, kao što su to, recimo, i fakulteti.

O problemima projektnog finansiranja je pisao i, Milovan Šuvakov (2013). Prema njemu, „DMT-2 čine osnovna finansijska sredstva za rad na projektima – i najvažniji su deo ovakve

⁷³ <https://rs.n1info.com/vesti/a114575-problemi-naucnika-u-srbiji/>.

⁷⁴ <https://rs.n1info.com/vesti/a114575-problemi-naucnika-u-srbiji/>.

⁷⁵ <https://www.politika.rs/sr/clanak/380972/l-dalje-neizvesna-sudbina-konkursa-za-naucne-projekte>

⁷⁶ <https://www.politika.rs/sr/clanak/380972/l-dalje-neizvesna-sudbina-konkursa-za-naucne-projekte>

finansijske konstrukcije. To su sredstva za eksperimente, potrošni materijal, školarine postdiplomskim studentima, objavljivanje radova, štampanje materijala, učestvovanje na naučnim skupovima. Međutim, i sam piše o određenim problemima u vezi s materijalnim troškovima koje se javljuju s ovakvim vidom finansiranja. Naime, navodi da je vremenom dolazilo do smanjena budžeta po istraživaču, kao posledice smanjenja izdvajanja, ali i usled povećanja broja istraživača. Kako ističe, 2013. godine nivo materijalnih troškova je iznosio oko 200 evra po istraživaču godišnje, što je u odnosu na 2010. godinu oko deset puta manje (Isto). Istovremeno napominje da ni same plate istraživača nisu na zavidnom nivou. Prema njegovoj oceni, postojao je problem sa kašnjenjem sredstava za rad i zarada. Dalje, navodi problem dnevne populističke politike, usled koje je bilo odobravano više od 90% predloženih projekata, ali čime se obesmišljavao sam konkurs, te dolazilo do gubitka vremena i novca.⁷⁷

Ovoj listi treba dodati i način angažovanja novih istraživačkih kadrova u naučnim institutima i visokoškolskim ustanovama. Naime, stava sam da je u okviru projektnog finansiranja favorizovano angažovanje mladih istraživača do 29 godina starosti. Naravno, treba pozdraviti volju nadležnog ministarstva da uključuje mlade doktorande u rad naučnoistraživačkih organizacija. Međutim, postavlja se pitanje šta ćemo da učinimo da se omogući i angažovanje onih koji imaju više od 29 godina? Nalazim da je sadašnjim zakonskim rešenjem, s obzirom na to da je njime predviđeno da instituti predu i na institucionalni način finansiranja, omogućeno da se kao u svakoj drugoj javnoj organizaciji rada raspisuju konkursi za slobodna radna mesta.

⁷⁷ <http://www.politika.rs/sr/clanak/271100/Nauka-u-projektima-projekti-u-minusu>

Svakako, treba reći da su u javnosti prisutna gledišta koja donekle kritikuju i aktuelno zakonsko rešenje u oblasti nauke. Recimo, Gordana Ćirić Marjanović (2019) smatra da dok, s jedne strane, *Zakon o nauci i istraživanjima* „institutima donosi stabilnost u radu institucionalnim finansiranjem, obezbeđujući svim istraživačima s instituta plate, sredstva za materijalne i druge troškove naučnoistraživačkog rada“, s druge strane, „diskriminiše fakultete smanjujući im značajno istraživačke kapacitete i stavljajući ih u neravnopravan položaj u odnosu na institute po pitanju finansiranja naučnoistraživačkog rada“.⁷⁸ Naime, ona primećuje da se zakonom zabranjuje angažovanje istraživačkih kadrova s istraživačkim i naučnim zvanjima na visokoobrazovnim ustanovama, čime se dovodi u pitanje egzistencija oko 1.500 istraživača koji su zaposleni na njima. Autorka smatra da je postojeća zakonska regulativa u suprotnosti sa *Zakonom o visokom obrazovanju*, statutima i pravilnicima o sistematizaciji radnih mesta na fakultetima kojima je zaposlenje istraživača predviđeno.⁷⁹

Na sajtu Sindikata nauke Srbije se takođe mogu naći podaci u vezi s problematikom finansiranja naučnoistraživačkih ustanova. Konkretno, u saopštenju od 4. marta 2021. godine se navodi da su predstavnici ovog Sindikata 21. novembra 2020. godine imali sastanak s predstavnicima Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Vlade Republike Srbije, na kome su, između ostalog, obrazložili i problem izostanka institucionalnog finansiranja koje je predviđeno novim zakonskim okvirom iz 2019. godine, a s kojim je povezan i problem plata zaposlenih u institutima i plata istraživača pri fakultetima, koji nisu u nastavi, i inovacionim centrima.⁸⁰ Naime, institucionalno finansiranje podrazumeva, kako se ističe, da je plata određena zvanjem, a

⁷⁸ <https://www.danas.rs/dijalog/licni-stavovi/bez-jake-nauke-nema-ni-kvalitetne-nastave-na-fakultetima/>.

⁷⁹ <https://www.danas.rs/dijalog/licni-stavovi/bez-jake-nauke-nema-ni-kvalitetne-nastave-na-fakultetima/>.

⁸⁰ <http://www.sindikat-nauke.org.rs/vesti.html>.

obzirom na to da ono još uvek nije primenjeno u praksi, iako je novom zakonskom regulativom predviđeno još 2019. godine, na delu je situacija u kojoj postoji mnoštvo „istraživača ‘zarobljenih’ u kategorijama na osnovu radova iz perioda 2005-2009. ili 2006-2010, od kojih su neki, materijalno, značajnije oštećeni“ (Isto). Sindikat izaražava bojazan da bi se do adekvatnog rešenja moglo čekati do 2023. godine, s obzirom na to se tada očekuje da se počne sa primenom *Zakona o zaposlenima u javnim službama* i *Zakona o platama*. Očekuje se da u međuvremenu Vlada Republike Srbije usvoji katalog radnih mesta zaposlenih u institutima, a navodi se da je “Sindikat nauke (...) do sada, nadležnim ministarstvima, dostavio 4 radne verzije opisa poslova po zvanjima.“ (Isto). Osim toga, vidimo i da se na *Predlogu Programa insititucionalnog finansiranja instituta* još uvek radi, a kojim će se odrediti koeficijenti za određene poslove i način na koji će vršiti evaluacija rada instituta, ali ne i zarade zaposlenih. Zarade zaposlenih, kako se ističe, treba da budu definisane na osnovu posebne Uredbe koju treba da donese Vlada, a kojom bi se “definisali koeficijenti i osnovice, kako bi osnovna zarada zaposlenih u institutima bila jednaka proizvodu koeficijenta i osnovice, za svako zvanje ponaosob.“ (Isto). Prema mišljenju Sindikata, “koeficijenti treba da se izračunaju tako da plate istraživača u naučnim zvanjima budu na nivou A1, a u istraživačkim na nivou A4“ (Isto). Međutim, kako stoji u saoštenju ovog Sindikata iz 22. septembra 2020. godine, budući da se još uvek čeka na date podzakonske akte, “način vrednovanja rada istraživača vrši se i dalje po kriterijumima iz prethodnog perioda (projektno finansiranje)”, a koji “dovodi do velikih razlika u platama u okvirima istog zvanja“ (Isto). Kako Sindikat navodi, to ne samo da je u suprotnosti sa *Zakonom o nauci i istraživanjima*, nego i sa *Zakonom o radu*. Očekivalo se da se s institucionalnim finansiranjem istraživača zaposlenih u institutima i istraživača u naučnim i istraživačkim zvanjima pri visokoobrazovnim ustanovama i inovacionim centrima počne od 1. januara 2021. godine, a prema koeficijentu za odgovarajuće zvanje (Isto). Prema mišljenju Sindikata Nauke Srbije, da bi se

došlo do primene ovog strateškog dokumenta potrebna su dodatna finansijska sredstva. Kako primećuje, "u Strategiji se navodi da su izdvajanja za nauku i razvoj blizu 1% BDP, ali da su izdvajanja iz budžeta samo 0,37% (uključujući Fond za nauku koji trenutno finansira manje od 10% istraživača), a ostalo se vodi kao istraživanja koja uglavnom nemaju veze sa naukom (industrija i sl.)".⁸¹

⁸¹ <http://www.sindikat-nauke.org.rs/vesti.html>.

PREPORUKE

Preporuka 1. Potrebno je da Republika Srbija ulaze sredstava u visoko obrazovanje i nauku barem u visini proseka zemalja Evropske unije kojoj zvanično teži i na čije se strateške dokumente ugleda.

Preporuka 2. Potrebno je donositi zakone koji će biti u službi razvoja visokog obrazovanja i nauke, a podzakonske akte blagovremeno kako se ne bi stvarao pravni vakuum.

Preporuka 3. Kada je reč o državnim naučnim institutima, potrebno je da se što pre usvoje podzakonski akti i omogući institucionalno finansiranje predviđeno *Zakonom o nauci i istraživanjima*. Nastaviti s uključivanjem mladih doktoranada u rad naučnoistraživačkih organizacija, a u okviru njihovih istraživačkih projekata, ali omogućiti i angažovanje starijih doktoranada putem nekog modela koji treba osmisliti, pa i zapošljavanje drugih doktora nauka putem javnog konkursa. Plate istraživača ne bi trebalo da zavise od odobrenih projekata, ali bi svakako trebao da postoji dodatak na osnovu učešća u projektima.

Preporuka 4. Odrediti osnovnu sumu novca koju će dobijati sve visokoškolske ustanove nezavisno od svojih kapaciteta, broja studenata ili bilo kojih drugih parametara, a onda uz nju dodati i sredstva koja se dobijaju na osnovu ugovornog ili kombinacije različitih modela finansiranja. Na zaradu nastavnog osoblja da ide dodatak u zavisnosti od broja studenata i uspešnosti studija.

Preporuka 5. Uvesti kategoriju sufinansirajućih studenata koji su ostvarili minimalni broj ESPB bodova (odrediti ga), ali nisu svih 60 u jednoj školskoj godini. Sufinansirajući studenti bi deo školarine sami pokrivali, a deo bi im bio regulisan iz državnog budžeta.

Preporuka 6. Potrebno je uskladiti studijske programe s potrebama tržišta rada, upravo iz tog razloga kako bi bilo što manje nezaposlenih visokoobrazovanih kadrova. Međutim,

i samo tržište rada treba dodatno informisati o znanjima i veštinama koje dolaze s nekom visokoškolskom diplomom.

Preporuka 7. Trebalo bi raditi na tome da se svim studentima koji su prvi put upisali prvu godinu prvog nivoa studija omogući da se finansiraju putem državnog budžeta, a kasnije shodno ostvarenim rezultatima, kao sufinansirajući ili samofinansirajući studenti, a uz mogućnost da ponovo budu finansirani iz državnog budžeta ako očiste prethodnu godinu.

Preporuka 8. Smanjiti upisne kvote na doktorskim akademskim studijama.

Preporuka 9. Interesantan je podatak da je svega 1,3% studenata koji dobijaju studenski kredit od strane neke od javnih uprava. Preporuka je da se poveća obuhvat studenata koji dobijaju studentski kredit.

Preporuka 10. S obzirom na to da većina studenata nije u zavidnom materijalnom položaju, a da se teži povećanju broja visokoobrazovanih u ukupnoj populaciji, proširiti kapacitete postojećih studentskih domova i menzi, ali i u manjim gradovima otvoriti svojevrsne ispostave državnih fakulteta i visokih strukovnih škola (kao što je to slučaj s onim visokoškolskim ustanovama koje su u privatnom vlasništvu), odnosno uesti dodatne studijske programe, ali i proširiti kapacitete na postojećim.

LITERATURA I IZVORI PODATAKA

1. Borisavljević, Branka, *Ministarstvo prosvete i nauke planira promene upisnih kvota na državnim fakultetima: Do indeksa prema - potrebi države* (dostupno 21.06.2021), <https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:871549-Ministarstvo-prosvete-i-nauke-planira-promene-upisnih-kvota-na-drzavnim-fakultetima-Do-indeksa-prema--potrebi-drzave>.
2. *Budžetska izdvajanja za nauku 2019/2020*, [https://www.stat.gov.rs/sr-cyrl/vesti/20200626-budzetska-izdvajanja-za-naku-20192020/](https://www.stat.gov.rs/sr-cyrl/vesti/20200626-budzetska-izdvajanja-za-naku-20192020/.). (dostupno 30.04.2021).
3. *Budžetska izdvajanja za nauku 2018/2019*, [https://www.stat.gov.rs/sr-cyrl/vesti/20190626-budzetska-izdvajanja-za-naku-u-201819-godini/](https://www.stat.gov.rs/sr-cyrl/vesti/20190626-budzetska-izdvajanja-za-naku-u-201819-godini/>.). (dostupno 30.04.2021).
4. *Budžetska izdvajanja za nauku 2017/2018*, [https://www.stat.gov.rs/sr-cyrl/vesti/20180629-bud%C5%BEetska-izdvajanja-za-naku-u-201718-godini/](https://www.stat.gov.rs/sr-cyrl/vesti/20180629-bud%C5%BEetska-izdvajanja-za-naku-u-201718-godini/.). (dostupno 30.04.2021).
5. *Budžetska izdvajanja za nauku 2016/2017*, [https://www.stat.gov.rs/sr-cyrl/vesti/20170630-budzetska-izdvajanja-za-naku/](https://www.stat.gov.rs/sr-cyrl/vesti/20170630-budzetska-izdvajanja-za-naku/.). (dostupno 30.04.2021).
6. *Budžetska izdvajanja za nauku 2014/2015*, <https://www.istinomer.rs/multimedia/pdfs/508410997764279.pdf>. (dostupno 30.04.2021).
7. Ćirić Marjanović, Gordana, "Bez jake nauke nema ni kvalitetne nastave", portal lista Danas, <https://www.danas.rs/dijalog/licni-stavovi/bez-jake-nauke-nema-ni-kvalitetne-nastave-na-fakultetima/> (dostupno 30.04.2021).
8. *Educational expenditure statistics*, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Educational_expenditure_statistics#Public_expenditure (
9. File, Jon, Farnell, Thomas Doolan, Karin, Lesjak, Dušan, Šćukane, Ninoslav, 2013. *Financiranje visokog obrazovanja i*

socijalna dimenzija u Hrvatskoj: analiza i preporuke, Zagreb:
Institut za razvoj obrazovanja.

10. Marko Filijović, Ivica Đorđević, Marija Čukanović-Karavidić, 2011. "Uticaj globalizacije na razvoj visokog obrazovanja", *Andragoške studije*, 2, 43-63, <https://rhinosec.fb.bg.ac.rs/bitstream/handle/123456789/127/124.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (dostupno 30.04.2021).
11. *Nove kvote za upis na studije: Ideja je da se budžetska mesta dodeljuju po studijskim programima, a ne po fakultetima* (23. 01. 2020), <https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:843072-Nove-kvote-za-upis-na-studije-Ideja-je-da-se-budzetska-mesta-dodeljuju-po-studijskim-programima-a-ne-po-fakultetima-> (dostupno 1.05.2021).
12. *Finansijski planovi Ministarstva prosvete nauke i tehnološkog razvoja Vlade Republike Srbije* (2015-2020), <http://www.mpn.gov.rs/dokumenta-i-propisi/finansijski-plan/> (dostupno 1.05.2021).
13. *Izveštaj o realizaciji Akcionog plana za sprovođenje Strategije razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. godine* Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Vlade Republike Srbije, 2020, <https://www.pedagog.rs/2019/08/28/godisnji-izvestaj-o-realizaciji-akcionog-plana-za-sprovodjenje-strategije-razvoja-obrazovanja-u-srbiji-do-2020-godine/> (dostupno 1.05.2021).
14. Kabok, Jožef, "Model investiranja u ustanove visokog obrazovanja u AP Vojvodini", *Škola biznisa*, br. 4/2010, 93-100.
15. Kaluđerović, Snežana, Popović, Mira, Brajović, Milena, 2020. *Finansijska alhemija Univerziteta Crne Gore – uvid u finansiranje UCG od 2015. do 2019. godine*, <http://media.cgo-cce.org/2020/08/finansiranje-visokog-obrazovanja-pod-lupom-F.pdf>
16. Gucijan, S. *I dalje neizvesna sudbina konkursa za naučne projekte* (19.05.2017), <http://93.87.76.81/sr/clanak/380972/Drustvo/I-dalje-neizvesna-sudbina-konkursa-za-naucne-projekte#!> (dostupno 1.05.2021).

17. Malbaša, Ana, DOSSIER IZ 2016.: *Zašto bez ulaganja u znanost Hrvatska ugrožava svoju budućnost* (21.04.2021), <https://www.nacional.hr/dossier-iz-2016-zasto-bez-ulaganja-u-znanost-hrvatska-ugrozava-svoju-buducnost/> (dostupno 1.05.2021).
18. Mušikić, Slađana Krulj Mladenović, Milica, 2015. „Ljudski kapital kao kvalitativna komponenta privrednog rasta i razvoja”, SYNTHESIS, 459-462, <http://portal.sinteza.singidunum.ac.rs/Media/files/2015/459-462.pdf>. (dostupno 1.05.2021).
19. Nikolić, Maja, *Za jedno javno preduzeće više novca nego za nauku* (02.12.2015), <https://rs.n1info.com/vesti/a114575-problemi-naucnika-u-srbiji/>, (dostupno 1.05.2021).
20. Popović, Milenko, 2009. “Obrazovanje, privredni rast i efikasnost ulaganja u obrazovanje u Crnoj Gori”, *Montenegrin journal of economics*, 10, 17-46.
21. Predlog Strategije naučnog i tehnološkog razvoja za period od 2021. do 2025. godine – “Moć znanja Vlade Republike Srbije”, <http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2020/12/Predlog-Strategije-naucnog-i-tehnoloskog-razvoja-java-rasprava.pdf> (dostupno 10.05.2021).
22. Research and development expenditure, by sectors of performance % of GDP, <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tsc00001/default/bar?lang=en>, (dostupno 10.05.2021).
23. Simendić, Marko, 2018, “Načini finansiranja kao prepreka širenju obuhvata visokog obrazovanja u Republici Srbiji: loši podsticaji za skromne ishode”, u *Standardi EU u obrazovanju u Srbiji, Evropske sveske*, 5, 4-12, http://www.emins.org/wp-content/uploads/2018/06/Evropske-sveske-Standardi-EU-u-obrazovanju-u-Srbiji-5_2018.pdf (dostupno 10.05.2021).
24. Statistički godišnjaci Republičkog zavoda za statistiku Republike Srbije (2008-2020), <https://www.stat.gov.rs/sr-cyrl/publikacije/?d=2&r=> (dostupno 30.04.2021).
25. Strategija razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. godine, Sl. glasnik RS, br. 107/2012 od 9.11.2012. godine, <http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/STRATEGIJA-OBRAZOVANJA.pdf>, (dostupno 1.04.2021).

26. *Sutra isplata sedme i osme rate studentskih stipendija i kredita, stipendija za nadarene učenike i studente i studente nedostajućih zanimanja*, <http://www.mpn.gov.rs/sutra-isplata-sedme-i-osme-rate-studentskih-stipendija-i-kredita-stipendija-za-nadarene-ucenike-i-studente-i-studente-nedostajucih-zanimanja/> (dostupno 1.04.2021).
27. Šuvakov, Milovan, *Nauka u projektima, projekti u minusu* (25.09.2013), <http://www.politika.rs/sr/clanak/271100/Nauka-u-projektima-projekti-u-minusu>).
28. Šuvaković, V. Uroš, 2012. "Socijalna prohodnost kroz tzv. klasične kanale društvene pokretljivosti na primeru savremene Srbije", u Šljukić, Srđan, Marinković, Dušan (ur), *Promene u društvenoj strukturi i pokretljivosti*, 158-176.
29. Tukić, Martin, 2018. *Analiza visokog obrazovanja u Hrvatskoj i usporedba s EU* (diplomski rad), Zagreb: Ekonomski fakultet Sveučilišta u Splitu,
30. *Visoko obrazovanje 2019/20*, Republika Srbija Republički zavod za statistiku, <https://publikacije.stat.gov.rs/G2020/Pdf/G20206010.pdf>
31. Šabić, Norbert, 2012. "Nacionalne istraživačke politike i regulatorni okviri u Hrvatskoj, Srbiji i Sloveniji", u Martina Vukasović (ur), *Istraživačke politike, finansiranje i produkcija: Hrvatska, Srbija i Slovenija u uporednoj perspektivi*, Beograd: Centar za obrazovne politike, http://www.cep.edu.rs/public/Istrazivacke_politike_-_finansiranje_i_produkcija.pdf.
32. "Ustav Republike Srbije", *Sl. glasnik RS*, br. 98/2006, https://www.paragraf.rs/propisi/ustav_republike_srbije.html.
33. Varađanin, Vladimir, 2019. "Analiza sistema visokog obrazovanja u Srbiji i EU", *Ekonomija: teorija i praksa*, god. 12, 1, 61-76.
34. Vilić, Dragana, 2014. "Uloga znanja i obrazovanja u savremenom društvu", *Polimeta*, 8, 389-404.
35. *Vesti Sindikata nauke Srbije*, <http://www.sindikat-nauke.org.rs/vesti.html> (dostupno na dan 1.05.2021)

36. *Zakon o naučnoistraživačkoj delatnosti* (2015), https://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/130116/130116-zakon_o_naucnoistrazivackoj_delatnosti.html (dostupno 1.05.2021).
37. *Zakon o naučnoistraživačkoj delatnosti* (2010), <http://apv-visokoobrazovanje.vojvodina.gov.rs/wp-content/uploads/2016/10/Zakon-o-naucnoistrazivackoj-delatnosti.pdf> (dostupno 1.05.2021).
38. *Zakon o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju* (2017) Republike Hrvatske, <https://www.zakon.hr/z/320/Zakon-o-znanstvenoj-djelatnosti-i-visokom-obrazovanju>
39. *Zakon o visokom obrazovanju republike Srbije*, Sl. glasnik RS, 6/2020, https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_visokom_obrazovanju.html, (dostupno 1.04.2021).
40. *Zakon o visokom obrazovanju republike Srbije* (2021), <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SIGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2017/88/2/reg> (dostupno 23.07.2021).
41. Sajt Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu: <https://www.f.bg.ac.rs/>
42. Sajt Srpske akademije nauka i umetnosti: <https://www.sanu.ac.rs/>.
43. Sajt Obrazovanje: <https://www.obrazovanje.rs/>.

